

LIGET

2019-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXXII. évfolyam 10. szám]

WORLD PRESS PHOTO

Lipták Ildikó VIZET	4
Dobosi Bea CSIGAHÁZ	7
Lackfi János ÁDÁM ANYÁK NAPIJÁN	11
Kapitány Máté LÁP-ASSZONY KEZÉBEN	13
Taizs Gergő holnap volt	23
Victor András A MENNONITÁK ÉS A GMO SZÓJA	25
Ács József a céklaleves visszanéz; betétdal; cicavízió	37
Cselik Ágnes ÁLOMGYÁR	44
Mészáros Blanka BÉKEKÖTÉS	47
Somfai Anna NAPLEMENTE	52
Novák Gábor LÉNYEGÉBEN HALOTT	55
Szabó Attila EGY KIHALÁSRA ÍTÉLT FAJ	59
Makó Ágnes ÚJRAHASZNOS	69

INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Szirmai Panni | **NŐK ASZTALA** 72

Kovács Gábor | **A TECHNOLOGIA VALLÁSA,** 78

AVAGY HOGYAN VÁLJUNK ISTENNÉ ÖNERŐBŐL

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Lipták Ildikó

VIZET

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-01 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Egy egész lavórnyi vizet borítottam ki miatta. Ott bóklászott a környékemen, akárcsak a múltkor az a férfi a hivatalból. Az, amelyik magával akart vinni. Amelyik nem hitte el, hogy itt mindenem megvan.

Hirtelen nem találtam a ponyvát, amit a napokban gyűjtöttem be, így nem tudtam máshová rejtőzni, mint a lavór alá. Ha jól összehúszom magam, pont elférek alatta. Ott kuporogtam, és hallottam, hogy közelít. Újra és újra megállt, forgatott a cuccaim között.

Sikerülhetett volna a rejtőzés, ha nem jön rám az a rohadt hascsikarás. Olyan erővel rántott görcsbe, hogy felnyögtem, így vett észre.

Előbb belerúgott a lavórba, majd lefordította rólam a lábával. Nem mozdultam, hátha odébbáll, de akkor megbökött egy bottal. Ordítottam, mire hátrált kicsit, majd keresztülesett valamin, és seggre ült. Ki kellett volna nevetnem, de nem tudtam: tele voltam haraggal, és a hasam is fájt.

Nem úgy esett el, ahogy egy normális ember, aki a kezével megtámasztja magát. Ő a magasba tartotta a karját, mert kamerát fogott benne.

– Nem bántalak, ne ordíts! Megengeded, hogy lefényképezzelek?

– Nem.

– Kapsz valamit, ha lefényképezhetlek.

– Jó. Adjon vizet!

Pici műanyag palackot húzott elő a táskájából, alig egy ujjnyi lötyögött az alján.

– Ennyim van, ezt odaadom.

– Nem elég.

– Nincs több vizem, de ezt nézd! – műanyag figurát nyújt felém.

Hülye ez?! Hát nem látja, hogy ilyenből itt megszámlálhatatlan van?

– Na, engedd már meg!

- Nem.
- Akkor mit kérsz érte?
- Vízet.
- Jó, majd utána visszajövök, és hozok neked egy kartonnal.
- Addig nem. Hozza a vizet! Itt megvárom. Siessen!

Felemeli a kamerát, hiába mondom, hogy nem fényképezhet. Nem ért a szóból. Ismét ordítani kezdek, az előbb ettől láthatóan megrettent. Szerencsére most is. Elmegy. Olyan gyorsan eltűnik, mintha a föld nyelte volna el. Már rég elhallgattam, de a fülemben még mindig cseng a saját hangom. Nem is emlékszem, mikor hallottam utoljára. Tényleg, mikor is szóltam valakihez?

Milyen fáradt vagyok! Ez az ordítás sokat kivett belőlem. Mintha órákig harcoltam volna vele. És a torkom is kiszáradt. El kellett volna vennem tőle azt a kevés vizet. Zúg és fáj a fejem. Ha elalszom, talán nem érzem. Jó, hogy van hová feküdnöm. Megvárom itt. Hátha tényleg visszajön.

Környezet Environment 3. díj, egyedi
Mário Cruz, Portugália

Újrahasznosítható hulladékot gyűjtő gyerek pihen egy matracon a szeméttengerben (Pasig folyó, Manila, Fülöp-szigetek).

A Pasig River az 1990-es években biológiailag halott minősítést kapott az ipari szennyezés és a megfelelő közegészségügyi infrastruktúra híján a folyóba szemetelő helyi lakosok miatt. A Nature Communications szervezet 2017. évi jelentése szerint a Pasig a világ 20 leginkább szennyezett folyói közé tartozik, évente közel 63 700 tonna műanyag szemetet juttat az óceánba. A folyó megtisztítása folyamatosan zajlik, 2018-ban ezt nemzetközileg díjazták is, de a folyó egyes szakaszain olyan sűrű a szemét, hogy járni lehet rajta.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban
2019. szeptember 19 – október 23.

Dobosi Bea

CSIGAHÁZ

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-03 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Fenekem alatt kemény a kád. A farpofák széthúzódnak, a végbélnyílás kitágul. A szégyen behatol testnyílásaimon, kitölti beleimet, véredényeimet, idegsejtjeimet. A vitrázsrúdon lógó műszálas függönyt egyforma négyzetekre osztják a szabályos hajtásnyomok. Lábam között szétpattan egy szappanbuborék.

Előretolom csípőmet. A víz hullámszik, ágyékomon hínárként ringatózik a szőr. Feleségem feltűri ruhája ujját, terpeszben, kinyújtott térdel a kádba hajol. Megforgatja kezében a szappant. Síkos tenyere végigcsúszik hátamon, megérinti a farkcsigolyát. A zuhanyfüggönyön ijedten meglebbenek a bibliai igék.

Amikor lép egyet, meztelen sarka úgy csattan a papucs talpán, mint az egymásnak csapódó testek. A mozdulattól a zuhanyfüggöny nyálas szájként arcomra tapad, fehér zászlóként lobog a vécépapír. A mosdókagyló felett a tükör letakarva, mintha halott lenne a háznál. A zuhanyrózsát leszerelték.

Elfordítja fejét, behajlított karral nyújtja a törülközőt. Akár egy egyiptomi falfestmény: arcát profilból, testét szemből látom. Hátam mögött ritmikusan csepeg a csap, talpam alatt illetlenül összesimulnak a szőnyeg ágaskodó szálai. Mellkasomon vese alakban nő a szőr. Szemem sarkában megszárad a váladék.

Combom a vécéülőkéhez tapad, a csészében visszhangot ver a vizeletsugár. Lábam között szabályos folt. Papírt tépek, a guriga akadozva fordul át a tartón. Sokáig billeg, miután elengedem. Bőröm hangos cuppanással elválik a műanyagtól, zubogva megtelik a tartály. A csempe fugáiba csíkot húz a penész.

Feleségem lábujjhegyre áll, fenekét kitolja, elfordítja az ablak kilincset. Ujját a nedvességtől megduzzadt keret és szárny közé dugja. Szabad kezével megtámaszkodik a falon, hangosan nyög, arcát eltorzítja az erőlködés. Amikor ellöki magát, tenyerének lenyomata ott marad a csempén.

szertartásosan

A hajnyírógép zümmögve tapogatja a göröngyös koponyát. Feleségem szertartásosan mozog, mint aki fontos rituálét végez. Lesepri vállamat, a hajszálok a kádba peregnek, megülnek a szappanhab felszínén.

Hallójáratomba dugja és megforgatja a fültisztító pálcikát. Kezemet tördelem ölemben, mint aki fél.

Borotvahabot ver a tálban. Keze egyenletes ütemben jár, melle hintázik ruhája alatt. Ha megfedkezik magáról, kidugja nyelvét. Úgy tartja a pamacsot, mintha az utolsó falat kenyér lenne, amelyet saját szájától vont meg, hogy tápláljon. A habban akadálytalanul siklik a penge. Cseppek gördülnek le a csempén.

Lábam beleakad a nadrág szárába, karomat felemelve próbálom megőrizni egyensúlyomat. Amikor egymáshoz érünk, úgy rántjuk el kezünket, mintha azonos pólusú mágnesek lennénk. Húsom betüremkedik a védtelenül hagyott nyílásokba, testnedveim elszínezik ruháim ülepét.

A zuhanyfüggöny karikái sikoltva siklanak a karnison. Feleségem katonás rendbe állítja a flakonokat, összehajtja a törülközőt. Mozdulatai pontosak, mintha nem hibázhatna. Megnyitja a csapot, a csempe felerősíti a csobogást. Kezével öblíti ki a kádat. Amíg csend van, a szőrszálakat terelgeti a lefolyó felé.

Vizet enged egy dísztelen üvegpohárba. A mosdókagyló szélére teszi, a pezsgőtabletta halk sóhajtással a tégelyből tenyerébe csusszan. Amíg várunk, kinyom egy pattanást bal szemöldököm felett. Egy pillanatig körmét nézi, aztán csípőjébe törli. Nem tudom, reménykedik-e vagy fél.

A fény felé tartja a dobozokat. Hunyorítva elolvassa a gyógyszerek nevét, zörögve forgatja a leveleket. A tabletták egymás mellé gördülnek tenyere gödrében. Olyan mozdulattal nyújtja őket, mint aki békeajándékot hozott. Három ujjal emeli fel a poharat. Nyelvemre lerakódik a keserű lepedék.

Marokra fogom és megszorítom a puha tubust. A fogkrém nyálkás tengeri lényként csúszik a fogkefére. A merev sörték a szájüregbe hatolnak, gyorsuló ütemben dörzsölik a fogsort. A fehér hab kiszivárog szám sarkán, államról a mosdókagylóba csepeg. Lomhán csorog a lefolyó felé.

Pórusaimból sejtelmes, savanykás szag árad. Érintésem megmarad az asztal szélén, fenekem lenyomata a székeken. A falak megőrzik szellentéseim szagát, a párnák nyálam ízét. Érzem, hogy sejtjeim működésbe lépnek, kiválasztják a meszet.

Csigaházként rám zárul a meggörbült tér.

Korunk kérdései, 2. díj, egyedi

Mary F. Calvert, USA

Ethan Hanson volt amerikai haditengerész a fürdőkádban otthon, Austinban (Minnesota állam). A hadseregben elszenvedett szexuális trauma óta képtelen zuhanyozni. A kiképzőtáborban Ethannak és újonctársainak megparancsolták, hogy meztelenül szorosán egymás mögött masírozzanak át a közös zuhanyzón. Ethan jelentette az esetet, aztán a többiek zaklatták ezért. A rémálmodok és a pánikrohamok miatt később kilépett a hadseregből. A Honvédelmi Minisztérium friss adatai szerint a szexuális bántalmazás egyre gyakoribb a hadseregben. A férfiak ritkábban számolnak be a szexuális traumákról, mint a nők, mert félnek a megtorlástól vagy a megbélyegzéstől.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Lackfi János

ÁDÁM ANYÁK NAPJÁN

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-02 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Mit nézel, mint Ádám anyák napján? Milyen magányban, milyen zsidóságban lépdél, akinek kihúzták összes fogát, illetve kihúzták apját-anyját az életéből? Nagy véres lyuk tátong a helyükön, mindig odatéved a nyelve, ezeket a krátereket nem lehet megszokni, ott lesznek akkor is, ha meggyógyulnak idővel.

Ott pörög örökre az árva az idő anyaméhében, egy mosógép dobja, dobálja fel-le, pörgeti egyre, a könnyek kútjai idővel kiszáradnak, csak só gyöngyözik fel a mélyből, avval ízesíti kenyerét, kenyere ha volna, maniókáját, manióka ha van.

Egyik nap a másiknak hempergeti tovább, hullámról hullámra él, horgonyanincs hajó, sodródó úrszemét, bamba tekintettel koldul, kunyerál, munkát, szottyadt banánt, rágót, mangópáleszt, bármit, ami segít feledni a gyomortáji mardosást. Csak akkor kel ki magából, akkor válik öldöklő angyallá, ha valaki anyját szidja, mit mondtál anyámra? kitepem a nyelved! leszakítom a fejed, és visszagyömöszölöm a valagadba, mocskos állat, szemét görény!

Jól van, jól van, ember, ereszd el a torkom, higgadjál, csak úgy mondtam, ne örülj meg, nincs para, nyugi van, kérsz egy spanglit?

Ha kaja nincs, jó a spangli, de még milyen jó, lufifejet csinál, röhögsz, mint a fakutya, belebillensz a röhögés kásatavába, ki se látsz, odabújsz a kozmosznyi kavargáshoz, szóranya, szóranya, szemétkupacban ébredsz.

Nézel, mint Ádám a paradicsomkertben, körülötted csecsemők potyognak az anyjuk hasából, bombák potyognak a gépek hasából, földet érve felrobban mind, szilánkok és testrészek röpdösnek a világ összes tája felé. Hogy lehet kibírni a gondolatot, hogy miközben mész az utcán, babák forgolódnak az anyaméhben és bombák szunnyadoznak a repülő hideg acéltestében? És hogy ez így rendben van, az élők széttépik az élőket, mint a maniókát az ebédhez, megtörik nevetve, rossz fogaikkal megőrlik, rossz fogaival megőröl a világ.

Környezet 1. díj, sorozat, Az év sajtófotó-sorozata díj egyik jelöltje
 Marco Gualazzini, Olaszország, Contrasto

Humanitárius válsághelyzet alakult ki a Csád-medencében részben politikai harcok, részben környezeti tényezők következtében. A 40 millió ember mentőövének tekinthető Csád-tó az elmúlt 60 évben 90 százalékkal kisebbre zsugorodott az aszály, az erdőirtás és a rossz vízgazdálkodás miatt. A megélhetési lehetőségek, mint például a halászat, elsorvadtak, a vízhiány folyamatosan konfliktusokat okoz. A térségben aktív Boko Haram dzsihádisták mozgalom a nélkülözésből és az éhezéssel egyszerre híz és járul hozzá. A szervezet a helyi falvakból toborozza tagjait, az elhúzódnak konfliktus 2.5 millió ember szakított el gyökereitől, tovább súlyosbítva az élelemhiányt.

Egy árvaságra jutott fiú sétál a csádi Bolban egy fal mellett, amelyre rakétahajtású gránátvetőket rajzoltak.

Kapitány Máté

LÁP-ASSZONY KEZÉBEN

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-04 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

A semlyék felett hálóként terült el a hajnali fény. Álmos bivaly mozgatta meg elgémberedett tagjait, hordónyi testében lábra kelt az élet. A víz felszíne néhányat bugyogott, majd hártyaként átszakadt, ahogy az asszony kiemelkedett. Onnantól aztán nem mozdult. Feje kissé hátrafeszült, arcát jobbra és felfelé fordította, a napkorong irányában, meztelen melle és törzse a földre mutatott. A vörös fény

fehérré vált, forró levegő gördült, a vízparttól messzebb felhasadt az agyagos talaj. Férfiak, nők és gyermekek érkeztek, csendben, egyre nagyobb számban. Ajándékot hoztak, bogyókkal teli tálakat, tolldíszeket, lapos amuletteket. Ezeket vízre bocsátották, majd letelepedtek. Nem szólhattak az asszonyhoz, nem nézhettek a szemébe. Jöttek az öregek, lehajtott fejjel, kezükben levelek, fűszálak, gallyak. Nagy gonddal, szöszmötölve felöltöztették a Láp Asszonyát, aki csak állt ott, a víz közepén, karja széttárva. Végül hűvös tenyerébe nádból font legyezőt helyeztek, remélve, hogy Umama azzal hajtja majd el az aszályt hozó szellemeket. A napot Umama mellett töltötték. Ha felsírt egy csecsemő, az anyja megszoptatta, egyébként csak az állatok tompa dübögését lehetett hallani. Mikor leszállt az est, feltápáskodtak, és visszatértek a faluba. Láp-asszony még megvárta, amíg a Hold magasra emelkedik, akkor aztán lebukott a víz alá, hogy egy újabb évig senki se lássa. Így ment ez mindig is, így ment ez évezredek óta.

A Horváth család tagjai egymás szavába vágva, izgatottan pattognak a nyitott tetejű terepjáró kemény ülésein, ahogy a jármű átrobog a vadaspark hepehupáin. Horváth István, hogy megőrizze családfői méltóságát, próbál minden erejével úgy kapaszkodni a fémváz szerkezet csöveibe, hogy leszorítsa ülepét, és ne pattogjon olyan vesztül fel-alá, fel-alá, fel-alá, hogy az úristenit neki, fel-alá, ezen az átkozott terepen. Az még hagyján, hogy vihogó felesége, bánatos tekintetű kamaszlánya és szeplős ördögcsemete fia ott hátul labdaként ugrálnak, fejüket hol a fémvázba, hol egymás koponyájának verve, az még rendben, elvégre nekik szabad, az ő tekintélyükön emiatt nem esik csorba. De hogy ő, Horváth István, a klán feje, ahogy szokta mondani, hogy ő is hülyét csináljon magából, az már nem járja, főleg, amennyi pénzt kifizetett ezért az útért. Mert muszáj volt, igen, Horvátországba, meg a Seychelle-szigetekre akármelyik proli elviszi a pereputtyát, de azért Afrika, az már valami. Az már egy másik világ.

förtelmes hőség

Robog a terepjáró, szótlán helybéli vezeti. Horváth István vörös képpel és fehér ujjal kapaszkodik, közben igyekszik a tovasuhanó tájat pásztázni szigorú tekintetével. Miért nincs itt egyetlen rohadt állat sem, mi?!, veti oda rossz angolsággal a sofőrnek, aki összevonja szemöldökét, és rossz

angolsággal feleli, hogy van itt éppen elég állat. Nem értik egymást. Horváth István komoran méricskéli a mellette ülő férfit, nézi sötét bőrét, sárgás szemfehérjéjét, fekete fülkagylójában a sárga fülzsírt, jókora orrlikában a barnás szőrszálakat. Nézi kopasz fejét, és csodálkozik, miért nem csillog rajta a veríték ebben a förtelmes hőségben. Nézi a kormánykerékre fonódó hosszú ujjakat, az ujjperceknél mintha megrepedt volna a fekete bőr, ott egészen kivilágosodik, és látja, hogy a tenyere meg rózsaszín. Beszívja a sofőr testéből áradó nehéz szagot, és arra gondol, ez Afrika illata. Ezt meg kell jegyezni, ez egészen költői, meg kell jegyezni, hogy el lehessen majd mesélni pecázás közben az Iminek, meg a Tocának, aki híres táncdalénekes. Afrika illata a por, a gumi és a bő nadrágból előcsapó pénisz szaga.

Horváth István most hátrafordul. Felesége egyik kezével a fémcsövet szorongatja, másikkal széles karimájú kalapját fogja, nehogy lesodorja a menetszél. Nyakában drága fényképezőgép lóg. Fotózgassál, hallod, mordul rá Horváth István, fotózgassál, egyetlen puszedlim, hát nem lesz mit mutogatni anyádnak, ha üres marad a memóriakártya. Ilike, a lánya, ez a mindennel elégedetlen penészvirág gúnyosan ingatja fejét. Persze lehet, hogy csak a kanyarodó jármű centripetális lökései rángatják, de Horváth István azon sem lepődne meg, ha tényleg neki szólna ez a cinikus fejingatás. Az Ilike még Afrikának sem tud örülni, mi a jó élet van ezekkel a mai gyerekekkel. Ha őt annak idején Afrikába viszik a szülei, biztos, hogy ennél hálásabb lett volna. Egyedül a fiával elégedett. Ahogy összeakad tekintetük, Istvánka elvigyorodik, büszkén emeli magasba játékfegyverét, és puffogó hangokat hallat, mintha tüzet nyitna a delelő Napra.

A terepjáró megáll. Megérkeztek a szálláshelyhez. Egyszerű viskó, nádtetős, majdnem, mint a Balaton-felvidékiek. Horváth István és családja zsibbadó hátsóval és fáradtan lógó karral kászálódik le a terepjáróról. Szállásadójuk már ott áll a viskó előtt, fekete arcán fehér cipzár a mosoly. Betessékeli a Horváth családot a házikóba. Négy fekhely, egy asztal, a plafonon suhogó ventilátor, mindenütt szúnyogháló. A szállásadó figyelmes tekintettel néz rájuk. Igen?, kérdezi türelmetlenül Horváth István. Megfelel?, kérdezi a szállásadó. Miért, ha nem felel meg, épít egy másikat?!, mordul a családfő. Nem, válaszolja a szállásadó, és kimegy. Ugyan már, Pisti, korholja óvatosan a felesége, legyél kicsit udvariasabb az indiánokkal. Horváth István felröhög, de

hangjában így is harag remeg. Zuhanyozni hol lehet, kérdezi fásultan az Ilike. Odakint, nem láttad?, sziszegi apja. Ilike hosszan bámul rá, majd szó nélkül kivonul. Hamarosan hallják, hogy csobog a víz a palánkkal körülvevett zuhanykabinban. Horváth István leül az egyik fekhelyre, de mivel csupasz combját szúrja a priccse terített állatszőr takaró, mérgesen lehajítja azt a döngölt agyagföldre. Táskájából előkotorja az útikönyvet, és belemerül. Felesége, Évi, legyezgeti magát, piheg. Fia, Istvánka gépkarabélyával lyukasra szaggatja a falat. Mamutra vadászik. Horváth István int neki. Gyere csak, Istvánka, gyere csak kisfiam. Istvánka még egy tárat beleereszt a Mamutba, aztán odafut apjához, és leül mellé a priccse. Horváth István az útikönyvben elhelyezett térképre bök. Látod, itt vagyunk most. És képzelj csak, ez a Phundundu hatvanezer hektáros terület. Az tízezerszer akkora, mint az István papa szőlőse. Tízezerszer, fiacskám! Ahogy magyaráz, hangja ellágyul. Eszébe jut a gyermekkorra, eszébe jut, ahogy hétévesen rohangált a Balaton-felvidéken, édesapja szőlősében. Ahogy egy botot szorongatott, amiről csak ő tudta, hogy huszárkard, és arra készült éppen, hogy levágjon egy bolsevikot, mert apja mindig róluk magyarázott. Jó hülye neve van, dünnyögi Istvánka. Horváth István feleszmél. Hogy mondd, fiam? Jó hülye neve van ennek a Fundunak, nem? Istvánka vigyorog. Horváth István összeborzolja fia haját, és nagyot sóhajt. Igen, feleli aztán, de itt *mindennek* hülye neve van. Nevetnek. Évi is nevet, bár nem figyelt oda beszélgetésükre. Hamarosan Ilike is visszatér. A zuhanytól felfrissült, most bizakodóbb. Egy napig talán érdemes még élni, gondolja.

Esteledik, enyhül a forróság. Szállásadójuk megjelenik az ajtóban. Arcán még mindig ugyanaz a mosoly, amivel a családot fogadta. Csak szemében játszik valami undorféle. Jöjjenek, mondja. Nagy szerencsénk van. Azzal eltűnik. Horváthék egymásra néznek. Ez meg mi volt? De a kíváncsiság furdalja oldalukat, így összeszedelőzködnek, és követik a fekete férfit. A Nap már a földhöz ér, a megnyúlt árnyékok hamarosan egymásba olvadnak. Szállásadójuk int a fejével. Horváthék mennek utána. Rövid séta után vizenyős területhez érnek. A belvíz körül szótlan férfiak, nők és gyermekek. A víz közepén tollakba, levelekbe öltöztetett, szoborszerű asszony. Arcát kissé jobbra, felfelé fordítja. Mi ez a cirkusz?, kérdezi Horváth István a szállásadót. A férfi megtorpan, mosolya egy pillanatra elillan. Az ott Umama, a Láp

Asszonya. Majd a családfőre néz, és hozzáteszi, hogy Umama szent. Horváth István füttyent egyet. Mikor lemegy a Nap, a helybéliek felállnak, és hosszú sorokban elballagnak. Szerencsájük van, szól most a szállásadó. Umama évente csak egyszer emelkedik ki az emberek közé.

Egy ideig csak állnak a víz mellett, és nézik a mozdulatlan asszonyt. Évi fotózni akar, de szállásadójuk rádörren: nincs fotó! Évi megszeppen. Horváth Istvánt zavarja, hogy valaki más ripakodott a nejeire, de úgy dönt, nem teszi szóvá. Még egy percig ácsorognak, szállásadójuk finoman fejét hajt Umama előtt, majd megfordul, és int a családnak, hogy kövessék. De Horváth István nem engedelmeskedik. Rengeteget fizetett ezért az útért, itt most ő adja ki az utasításokat. Még nem megyünk, jelenti ki ellentmondást nem tűrő hangon. Kirángatott minket a házból, idehozott, nem engedi, hogy fotózzunk, rendben! Sok mindent lenyelünk. De ha már idecaplattunk, még maradunk egy darabig. A szállásadó saját nyelvén szitkozódik. Menjen csak vissza, ha nem tetszik valami, csattan fel Horváth István, nincs szükségünk bébicsőszre, köszönjük szépen! A szállásadó elbizonytalanodik. Horváth István tudja, nyert ügye van. Most igyekszik szelídebb hangot megütni. Ne féljen, nyugtatja a szállásadót, csak egy kicsit elnézelődünk itt, elvégre még sohasem láttunk hús-vér szentet. Addig maga menjen előre, igyon valahol egy sört, vagy bármit, amit itt vedelnek. Visszatalálunk egyedül is. A fekete férfi Umama felé pillant. Nincs fotó, nincs beszéd, nincs szemkontaktus, szögezi le. Horváth István szívére helyezi tenyerét. Nem vagyunk barbárok, kedves uram.

Állnak a víz partján, csak ők, Horváthék, ott bent, a vízben pedig a Láp Asszonya. Mikor megyünk vissza?, kérdezi Istvánka. Sssss, szól rá anyja. Ez a helyi Szűz Mária, ha jól értem. Rálőhetek?, kérdezi jól nevelten a gyerek. Nem illik, válaszolja Évi. Ilikének tetszik, hogy Umamának olyan szomorkás az arca. Szerintetek viaszból van?, tudakolja. Lehetséges, tűnődik el Horváth István. Gyanús, hogy még a pillája sem rezdül. Aztán gondol egyet. Körbesandít. Sehol senki. Horváth István begázol a vízbe. Mit csinálsz, Pisti?!, sikkant nagyot a felesége. Azt mondták, nem szabad! Horváth István nem hallgat rá. Éppen eleget parancsolgatnak neki odahaza. Éppen elégszer mondják meg, mit szabad és mit nem. Itt viszont nem! Itt aztán nem!

az istenit neki

A víz meglepően mély, a családfő egészen derékig merül benne, nagy nehézkesen tör célja felé. Umama úgy lebeg felette, mint egy lidérc, onnan letről nézve egészen hatalmas. Horváth István nyögve, szuszogva ér oda hozzá.

Még egyszer felpillant rá. A tollak, levelek, fűszálak alatt most jól látja az asszony izmos combját, gömbölyű fenekét, nemi szervét. Gyönyörű, gondolja a férfi, és mint aki fél, hogy a fejébe látnak, lopva feleségére sandít. Évi még mindig elhűlve figyeli férjét, ugyanakkor tetszik neki István merészsége. Horváth István ekkor odanyúl, és megérinti Umama lábikráját. A Láp Asszonya összerenzen. Lassan megmozdítja fejét, lepillant a férfira. Horváth István megborzong. A dereka köré fonódó vizet most egészen hidegnek érzi. Néhány másodpercig farkasszemet néznek. Horváth István nyel egyet. Nem viaszból van, kiáltja lányának. Umama felvonja szemöldökét. Horváth István elengedi az asszony bokáját, kihátrál a vízből. Umama érdeklődve szemléli a férfi minden mozdulatát. Horváth István kicsavarja lenvászón ingéből, zsebes rövidnadrágjából a vizet. Évi és Ilike döbbenet bámulják a fekete asszonyt. Umama leereszti karját, és elindul feléjük. Évi halálra váltan csimpaszkodik férje karjába. Horváth István is megrémül, de nem akarja mutatni. Umama kiér a partra, megáll előttük. Sudár termete fölérjük magasodik. Mit akar ez, Pisti?!, suttogja kétségbeesetten Évi. A férfi felkészül a harcra. Kakaskodva dülleszti ki mellét. Még sosem verekedett, ez az asszony meg csupa izom, és vagy másfélszer akkora, mint ő. Hátrálatok, dörmögi családjának. Horváthék araszról araszra távolodnak Umamától. A fekete asszony szemében félszeg, segélykérő pillantás jelenik meg. Egészen olyan, mint egy magára hagyott gyermek. Követi őket. Az istenit neki, morogja a családfő. De csak hátrálnak tovább. És a Láp Asszonya lépdél feléjük, éppen olyan visszafogott tempóban, éppen úgy imbolyogva, ahogyan ők, csoszogva, sarokkal, vakon tapogatva a következő lépés szilárd pontját. Idefelé rövidke sétának tűnt, visszafelé, a nádtetős viskóhoz óráknak tetszik az út. De aztán megérkeznek. Bebotladoznak a házikóba, leroskadnak a fekhelyekre. Szívük szaporán ver, levegőt is alig kapnak. Látják, a Hold fehér fényében látják jól Umama sziluettjét, ahogy tanácstalanul várakozik a viskó előtt. Mi lesz most, Pisti?, súgja száraz torokkal Évi. Horváth István gondolkodni szeretne. Felemeli tenyerét. Csönd legyen, mondja. Gondolkodni szeretne, de ahhoz először meg kell nyugodnia. Még mindig maga előtt látja, ahogyan ez az oszlopnyi

asszony megmoccan a vízben, és elindul feléjük. Most is mintha folyamatosan közeledne. Mintha csupán azt a néhány lépésnyi távolságot tartaná, ami most is köztük húzódik. Horváth István úgy érzi, valami láthatatlan fonál feszül közte és a Láp Asszonya között. Elég lenne még egy lépést hátrálnia a fal felé, és a lidérc kétségtelenül betörne a viskóba. A férfi próbál gondolkodni. Ha a szállásadó idejön, és észreveszi, hogy kihalásztuk a szentjüket, dühében megfojt, ez biztos. Ráadásul így, hogy ők a szűkös kis házikóba szorultak, így csak még hátborzongatóbb a helyzet. Horváth István leengedi karját. Felemelkedik a priccsről. Hordónyi testében lábra kel a bátorság. Eltökélten indul neki, nem is hallja, mit kiált felesége.

A fekete asszony szégyenlősen elmosolyodik, amikor meglátja a férfit. Horváth István kidüllesztett mellkassal áll elébe. Egy hosszú percre nézik egymást. Aztán a férfi bemutatkozik. Az asszony megkönnyebbülten nevet fel. Kerüljön beljebb, mondja most a férfi. Majd hajnalban visszakísérem a vízhez. Umama abbahagyja a kacagást. Horváth István befelé mutat. Az asszony engedelmesen előre lép. Meggörnyed, éppen csak befér az ajtón.

A viskóban sűrű csend. Ilike nem akarja elhinni, hogy egy légtérben rekedt ezzel az ében óriással. Az ő valóságában becsöngetés meg kicsöngetés van, pusmogás és reménytelen vágyakozás van, papírcetlik és cigarettapapírok, feltöltések és letöltések vannak, szomorúság és valami üresség. Erre itt van ez a vízből kiemelkedett nő, kopasz koponyával, hosszú lábujjakkal, duzzadt ajkakkal, itt ül köztük, amitől a szegényes építmény egészen zsibongóvá válik, pedig meg sem szólal senki. Közben Évi még mindig retteg, és bár önmagának sem akarja bevallani, féltékenyen méricskéli az asszony combját, levelek alól kidomborodó mellét, szép kezét. Féltékenyen mustrálja, mert látja jól férje szemében a felágaskodó vágyat is. Ha mi nem lennénk itt, ha csak Pisti meg ez a monstrum lenne a viskóban... Nem is meri befejezni a gondolatot. Horváth István fel-alá járkál a néhány négyzetméteres területen. Az asszonyt behívta, ez megvolt. Ha szállásadójuk véletlenül erre vetődne, nem látná sem odakint, sem a víznél a nőt, ez rendben van. Hiszen hihetné azt is, hogy a Láp Asszonya visszaereszkedett a mélybe. De most hogyan tovább? Lehet, hogy mégiscsak ki kellene tessékelnie az asszonyt, és visszaterelgetni a vízhez. A férfi azonban úgy döntött, kicsit még vár ezzel. Elvégre hányan mondhatják el baráti

körében, hogy egy afrikai szenttel töltötték az éjszakát? Hogy elképed, micsoda lehetetlen pofát vág majd a Toca, meg az Imi, ha elmeséli nekik ezt a történetet! Csak ahhoz még kellene valami. Ahhoz, hogy igazán nagyot nézzenek, hogy igazán kikerekedjék a szemük, kellene valami még.

Horváth István megköszöri torkát. Aztán, kedves hölgyem, kezdett bele kissé döcögősen, de egyre jobban felbuzdulva, mennyire erős maga? Mert azt látom, micsoda muszklijai vannak, meg persze van hozzá egy termete is, de elég erős-e ahhoz, hogy ezt a nagy Mamut-vadászt felemelje a magasba? Azzal Istvánkára mutatott, de olyan büszkeséggel, mintha a magyar népmesék ravasz hőse volna, aki épp az imént járt túl az ördög eszén. A fekete asszony végighallgatta. Nem lehetett tudni, érti-e a magyar szót, de úgy tűnt, érti. Mert odalépett Istvánkához, könnyedén felkapta, nyakába ültette, és ment vele egy kört. Aztán kedves mosollyal az arcán visszatette a kislányt az egyik priccsre. Látom, ez jól ment, okoskodott tovább Horváth István, de hát egy ekkora kis lurkót, ugye, bárki felröppent a magasba. Hanem nézze meg a feleségemet! A fekete asszony Évire pillantott. Évi próbált tiltakozni, de addigra már a magasban találta magát, egészen közel a ventilátor suhanó lapátjaihoz. Felsikoltott, a fekete asszony óvatosan földre tette. Remek, kiáltotta Horváth István. Na de, most nézzen rám! Ilyen tekintélyes pocakot nem lát mindennap a kákabelűek földjén, mi? A következő pillanatban Horváth István ott lovagolt Umama nyakában, tenyerét a kopasz koponyára tapasztva, kurjongatva, gyermeki örömmel. A szokatlan látványtól felszakadt a csend, felesége és gyermekei torkaszakadtukból röhögtek. Egy szent nyakában ülök, rikoltotta Horváth István, a kutya meg a mája, gyerekek, mit szól ehhez a Toca!

Egész éjszaka mulattak. A Láp Asszonyának hol békaügetésben, hol lapos kúzásban kellett végighaladnia a döngölt agyagpadlón. Évi sűrűn kattogtatta a fényképezőgépet. Csináltak önkioldós fotót, ahol az egész család az asszony hátán ült, és vígan integetett a kamera lencsájének. Csupasza vetköztették Umamát, trónusként a sarokba ültették, és ölébe tették Istvánkát és Ilikét. Magasba emeltették vele lábát, a családfő azon léggitározott. Megkérték, hogy humorítson, és megterítették gerincén. Mire hajnalodott, annyira szívükhöz nőtt, hogy alig akarták elengedni. De Horváth István immár felelősnek érezte magát a fekete asszony sorsát

illetően. Szépen felöltöztették, majd a Nap első sugaraitól kísérve visszaterelgették Umamát a semlyékhez. A Láp Asszonya értetlenül pillantott a családra. Tessék csak bemenni a vízbe, kacsintott rá a családfő. Na, tessék, menjen, még a végén le leszünk tolvá. Umama féltősen, esetlenül bandukolt vissza a víz közepére. Ajka elnyílt, mintha mondani szeretne valamit. Horváth István megelőzte. Nem, nem, hadarta, mert valahol a messzeségben közeledő alakokra lett figyelmes, nem, hölgyem, nem így állt, amikor először láttuk. Álljon úgy, ahogy eredetileg! Umama tehát széttárta karját, arcát kissé felfelé és jobbra fordította, törzsét a föld felé. Istvánka búcsúzólul, mert igen hálás volt a sok lovagoltatásért, apja segítségével belehelyezte Umama hűvös tenyerébe kedvenc játékfegyverét. Akkor aztán intettek egyet, és szapora lépésekkel otthagyták a fekete asszonyt.

A helybéliek nemsokára odaértek a vízhez. Döbbsenten nézték a Láp Asszonyát. Hogy lehet, hogy nem süllyedt vissza, hogy lehet, hogy még mindig itt van, az emberek világában? Horváthék elbújtak egy távolabbi fa mögött, onnan leskelődtek. A víz partján felsorakozott minden férfi, nő és gyermek. Látszott rajtuk, hogy összezavarodtak. Volt, amelyik feszülten járkált, volt, amelyik fejét fogva jajgatott. Végül az egyik öreg fogott egy lapos követ, és hozzávágta a fekete asszonyhoz. A kő úgy pattant le róla, mintha páncélnak ütközött volna. Akkor aztán dobálni és köpködni kezdett a többi helybéli is. Horváth István elkerekedett szemmel figyelte a jelenetet. Talán, súgta felesége, talán oda kellene menni, tudod, segíteni neki... Talán igen, felelte a férfi, és egy tapodtat sem mozdult. Hosszan, egy óráig is eltartott, mire az összes kő, bot eltűnt a víz partjáról, és mire kiszáradt a helybéliek torka. Lassacskán oszolni kezdett a tömeg, egyre többen szakadtak ki belőle, egyre inkább sorokká formálódott a massa, mint mikor fonalat fejtenek. Csak néhány gyermek maradt ott, ők szemlátomást nagyon élvezték, hogy végre belenézhetnek Umama bánatos szemébe, hogy végre a nyakába csimpaszkodhatnak, mellbimbóit csipkedhetik, fenekét haraphatják. Aztán ők is megunták, egy kivételével kikászálódtak a vízből. Az az egy még egyszer, utoljára odakúszott a Láp Asszonyához, és babrálni kezdett a gépfegyverrel.

A Horváth család már a viskó felé iparkodott. De a dörrenést, a levegőt egy pillanatra kettéhasító dörrenést azért jól hallották.

Környezet 1. díj, egyedi, Az év sajtófotója díj egyik jelöltje
Brent Stirton, Dél-afrikai Köztársaság, Getty Images

Petronella Chigumburát (30 éves) az orvvadászok elleni Akashinga nevű, csupa nőből álló egység tagját lopakodásra és álcázásra tanítják a zimbabwei Phundundu Vadasparkban. Az Akashinga (A „bátrak”) vadőr egység egy alternatív természetvédelmi modell része. Nem a helyi lakosokkal szemben, hanem velük együtt tevékenykedik a közösség és a környezet hosszú távú támogatása érdekében. Az Akashinga tagjai hátrányos helyzetű nők, akiket képeznek, munkahellyel látnak el, hogy a helyi lakosoknak közvetlen előnyük származzék az állatvédelemből. Más módszereket – például azt, hogy a vadásztrófeákért beszedett díjakat a természetvédelemre költse – folyamatosan azért bírálják, mert kívülről jövő megoldásokat kényszerítenek az ott élőkre, az ő igényeiket mellőzve.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Taizs Gergő

HOLNAP VOLT

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-07 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

ma azon igyekeztem hogy még ne emlékezzem a holnapra
játék nélküli megfejtésre előrehozott választásra
hogy elfeledjem a megtörténtté válás eljövendő
perceit centiméterről centiméterre közelebb
az ismert bekövetkezéshez az orrlyukak tágabb

értelemben sem szívhatnak be ismerősebb levegőt
hát ezt akartam elkerülni ott ültünk mi hárman
te én és a holnap a nagyszobában mindhiába azt
inhalálva hogy ezután annyi minden várt még ránk
hogy majd annyi mindent eldoboltunk egymás mellkasán

Portré 3. díj, egyedi

Alyona Kochetkova Oroszország

Alyona Kochetkova otthon az asztalnál ül és képtelen megenni kedvenc borscs (cékla-)levesét a rákterápia közben. Alyona a műtét és a kemoterápia után készítette ezt az önarcképet, amikor tudta ugyan, hogy létfontosságú a táplálkozás, de képtelen volt enni. A fotózással egyfelől megosztott egy nehéz és személyes történetet azt remélve, hogy segíthet más rákbetegeken, másfelől a saját megpróbáltatásainak az elfogadását is megkönnyítette, hogy olyasmit csinál, amit szeret.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Victor András

A MENNONITÁK ÉS A GMO SZÓJA

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-08 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

A képleírásban – mint cseppben a tenger – meglátható a világ bonyolultsága és korunk ellentmondásossága. A képaláírás kulcsszavai: mennoniták, maja méhészek, erdőirtás, szója, genetikai módosítás, bio minősítés, veszélyeztetett megélhetés. Ezek

a szavak így, önmagukban szinte semlegesek, de ha feltárjuk a hátterüket, az összefüggés-rendszerüket, világossá válik, mit értünk „bonyolult ellentmondásosságon”. Vegyük sorra!

1. Mennoniták

A mennoniták egy keresztény felekezet, amely a reformáció nyomán szakadt ki a katolicizmusból. Miután Luther kiszögezte tételeit, robbanásszerűen jelentek meg Európa különböző pontjain – német, francia, svájci városokban – közösségek, amelyek a maguk módján próbálták újraértelmezni a Szentírást, keresték annak eredeti értelmezését.

Ilyen irányzat volt többek között az anabaptista is. Maga a név a görög (ana = '-ra, -re, fel') és (baptizó = 'bemerít, bemárt') kifejezésből ered, s jelentése lényegében „újra”-keresztelés. Az anabaptisták nem tartották érvényesnek az újszülöttek megkeresztelését, mondván, hogy a keresztségnek a Krisztus-hit felelős megvallásának kell lennie. Ezért a gyermekként egyszer már megkeresztelt híveik felnőtt fejjel újra megkeresztelkedtek, s ráadásul annak ősi, eredeti jelentése szerint úgy, hogy víz alá merítkeztek, ezzel jelképezvén, hogy az addigi Én „meghalt”, s új ember „született”.

Üldözték őket

Az anabaptisták nemcsak a keresztelés módját értelmezték másképpen, mint a többségi katolikusok, hanem a társadalom egész berendezkedését, működését is szerették volna a krisztusi tanításokra alapozni. Némelyik gyülekezet vagyonszösséget hirdetett, némelyik megtagadta a katonai szolgálatot, nem fogadták el feljebbvalóiknak sem a főpapokat, sem a világi hatalmasokat. Mindez oda vezetett, hogy a fejedelmek és egyházvezetők egyaránt üldözték őket. Bár az anabaptisták alapvetően erőszakmentességükről voltak ismertek, az üldözés nemegyszer fegyveres harcokba torkollott.

Az elüldözött, bujdosó baptista csoportokat végül Menno Simons (mai szóval) holland katolikus pap vette szárnyai alá, aki 1536-ban maga is újrakeresztelkedett. Szigorú egyházi fegyellemmel gyülekezetté szervezte híveit. Az ő követőit nevezték és nevezik ma is mennonitáknak.

Az állandóan elő-előtörő vallásüldözés hatására sok mennonita vándorolt ki az USA-ba. (Ott szakadtak ki közülük 1693-ban az *amishok*.) Onnan mentek tovább Közép-Amerikába, s még tovább Dél-Amerikába. De Afrikában is vannak mennonita gyülekezetek. Mindenhol eléggé zárt közösségeket alkotnak, sokszor már az öltözködésükről – pl. jellegzetes kalapviselésükről – is felismerhetőek. A jézusi tanítás alapján, mértéktartóan élnek, és szorgalmasan dolgoznak – többnyire a mezőgazdaságban.

2. Szántóföldek a Yucatán-félszigeten

A mennoniták Mexikóba, a Yucatán-félszigetre is eljutottak, s ott most – többek között – szójababot termesztnek. A rájuk jellemző fegyelmezettség a fotón is látszik. Yucatán volt a maja civilizáció központja. Mivel viszonylag közel van az Egyenlítőhöz (é. sz. 18 °), eredeti élővilága buja dzsungel, trópusi esőerdő. Itt mezőgazdasági tevékenység – hacsak nem vadászó-gyűjtögető – csupán az őserdő kiirtásával lehetséges. Valószínűleg az ősi maják is így gazdálkodtak, de ők mindig máshol alakítottak ki az őserdőben „kerteket”, s azokat 10-20 év múlva hagyták visszaerdősülni. A mai – ipari jellegű – mezőgazdasági termelés erre nem ad lehetőséget. Most, amit egyszer elvettünk az őserdőből, már nem hagyjuk „parlagon”, nem engedjük, hogy évtizedek alatt legalább megközelítően visszaálljon az eredeti élővilág természetes egyensúlya.

A mennoniták – a fotóról jól láthatóan – szintén erdőirtással jutottak szántóföldhöz. Az őserdő irtása nyilvánvalóan veszteség, hiszen egy addig természetes (vagy legalábbis természet-közeli állapotú) élőhely mesterségesé válik. Ráadásul ahol eddig nagy biodiverzitású erdő volt, ott most kis diverzitású, monokultúrás ültetvény van.

Márpedig a biodiverzitás csökkenése kulcsfontosságú baj. A természeti rendszerek alapvető jellemzője a biodiverzitás, a biológiai sokféleség. Fajok, azokon belül taxonok, és azokon belül az egyedek sokfélesége. Becslések szerint kb. 20 millió faj van a Földön. A szám bizonytalanságának az is oka, hogy ebből a sok millióból még csak 1-2 millió fajt ismertünk meg, ennyiről van szakszerű tudományos leírás. A többit még nem „fedezték fel”.

Ana Ham a disznó fejét tisztogatja, miközben a család férfi tagjai az állat többi részét dolgozzák fel Hopelchénben, Campeche államban.

Az egyedi sokféleség pedig azt jelenti, hogy hiába vagyunk már közel 8 milliárdnyian, nincs a világon két tökéletesen egyforma ember. Aki tudja, hogy mire kell fókuszálni, még a legegyszerűbb ikrek között is látja a különbséget. De nincs két tökéletesen egyforma kutya, feketeterítő, éticsiga, szúnyog vagy földigiliszta sem. Csak tudni kell, mit figyeljünk – esetleg mikroszkóp alatt. Nincs két egyforma tölgyfa az erdőben, vagy fűszál a réten.

A diverzitásnak óriási jelentősége van a földi bioszféra életképességében, stabilitásában, rezilienciájában. A reziliencia egy rendszernek azt a képességét jelenti, hogy erős külső behatás után mennyire tudja kiheverni a traumát, sérülést. Minden rendszernek van valamekkora rezilienciája; egy virágos rétnak, egy embernek, egy civil szervezetnek, egy országnak, a Földnek. De nem mindegy, mekkora. Az pedig erősen függ a sokféleségtől. Nézzünk erre példát!

kölcsönösen függenek

Egy gyönyörű virágos rét sok száz növény-, állat-, gomba- és baktériumfaj együttese, ahol a fajok között nagyon bonyolult hatások, kölcsönhatások szövedéke szabályozza a rét életét. Tegyük fel,

hogyan tucatnyi, egymástól alig megkülönböztethető rovar közül valamelyik szoros kapcsolatban van egy meghatározott virágos növényvel, ugyanis egy-két hétig annak a nektárján él, cserébe viszont elvégzi a virág beporzását. Létükben tehát kölcsönösen függenek egymástól. Mi történik, ha egyszer – mondjuk egy vegyipari baleset következtében – átmenetileg kivesztül innen ez a bizonyos rovarfaj? Mivel így szabaddá válik egy táplálékforrás (a nektár, amit eddig ez a rovar „birtokolt”), a sok hasonló rovar közül lesz egy, amelyik kis idő múlva „rárepül” az erőforrásra, s most ő hasznosítja annak nektárját, s végzi el a beporzást. Ha nem lenne tucatnyi hasonló életmódú rovar a területen, akkor a beporzás híján az adott növényfaj is eltűnne onnan.

A diverzitás tehát a stabilitás záloga, a reziliencia nélkülözhetetlen alapja. Ha tehát egy magas diverzitású – azaz sok faj élőhelyéül szolgáló – erdő helyett szántóföld van, az óriási diverzitás-csökkenést jelent. A szántóföld ugyanis olyan rendszer – legalábbis a gazda szándékai szerint – egyetlen faj alkot. Egy búzatáblában emberi szempontból minden más növény nem kívánatos. Egy szójaültetvénybe a gondos mennonita gazda nem enged be más növényt. Ökológiai szempontból nem jó, hogy a ma szokásos mezőgazdasági területek általában monokultúrák, mert így csökken a reziliencia is. Mezőgazdasági terület – a kifinomult permakultúrától eltekintve – soha sem „önjáró”, csakis folyamatos emberi beavatkozással, erőforrások felhasználásával tartható működésben. Egy szántóföld, ahol egyedül búza (vagy napraforgó, kukorica, repce stb.) vagy éppen szója van, csakis vegyszerek (gyomirtók, rovarirtók, műtrágyák)

alkalmazásával tartható megfelelő állapotban. Ezek nélkül igen hamar megszűnik a monokultúra jellege, megjelennek más (gomba-, baktérium-, növény-, állat-) fajok. Ettől nő a biológiai diverzitás, viszont „oda a termés”.

3. Szója – GMO

A szójabab (*Glycine max*) kelet-ázsiai növény, de a világ szójatermelésének több mint 80%-át amerikai államok adják. Ebben van némi ellentmondás, de ismerünk hasonló példákat, pl. a földi mogyoró amerikai eredetű, de afrikai államok, valamint India és Kína termesztik a legtöbbet. A szója a világ összes mezőgazdasági termelőterületének 6%-át foglalja el. Vetésterülete alapján jelenleg a világon a 4. legjelentősebb növény. Az állattenyésztés és az ipari haltenyésztés elképesztő mennyiségben igényel szóját takarmány céljából. Ezért természetesen a yucatáni mennoniták éppen szójababot. Biztos a kereslet. Az emberi fogyasztásra termesztett szója is fontos, de az a teljes termesztési mennyiség 2%-a.

A szója fontos az emberi táplálkozásban, ugyanakkor tele van ellentmondással.

Nézzük először a pozitívumait! Hüvelyes növény, ezért a gyökerén olyan baktériumok élnek, amelyek képesek a levegő elemi nitrogénjét megkötni vegyületek formájában. A hüvelyes termékek ennek köszönhetően gazdagok fehérjékben (hiszen a fehérjét alkotó aminosavak felépítéséhez szükséges a nitrogén). Ráadásul a szója fehérjéje közel teljes értékű fehérje, vagyis táplálkozási értéke az ember számára megközelíti a hús/tojás/sajt értékét. Magas a hasznos lecitin- és omega-3 zsírsav-tartalma, továbbá gazdag fontos ásványi anyagokban is (Mg, Ca, Se, Fe, Zn). Magas fehérjetartalmának és vízmegkötő képességének köszönhetően kiváló sűrítő és térfogatnövelő adalékanyag. Gyakran szerepel a különböző húskészítmények (virslik, felvágottak), a kenyér, a margarin, majonéz, csokoládé, sütemények, kekszek, instant porok, kakaóitalok, de még a tápszerek összetevői között is.

Valószínűsíthető gyógyhatások alapján egyes kozmetikumokba is tesznek szójakivonatot; tehát nemcsak esszük, hanem kenjük is magunkra. Életünk szinte minden területén találkozunk vele.

csak speciális erjesztés után

Mik a problémák? A szójabab nyers állapotban, de még sima főzés után is enyhén mérgező. Ráadásul van benne egy gátlóanyag, amely blokkolja a fehérjék emésztését végző enzimeket (a proteázokat). A kínaiak már évszázadokkal ezelőtt is tudták, hogy a szója csak speciális erjesztés után fogyasztható, miután „tönkrement” ez a gátlóanyaga. Az élelmiszeripar ma a szóját szinte vegyipari folyamatokkal teszi emberi fogyasztásra alkalmassá: magas hőmérséklet és nagy nyomás; hol savas, hol lúgos, hol szerves oldószeres kezelés; kicsapatás, derítés, szűrés. Ez sokakat elijeszt a szójatermékek fogyasztásától.

Más probléma, hogy magas benne az ún. fito-ösztrogének mennyisége. Nem a szója az egyetlen növény, amely az emberi ösztrogénnel rokon fito-ösztrogént tartalmaz, de egyikben sem ilyen magas annak mennyisége. Az ösztrogén – másképpen tüszőhormon – lényegében női hormon. Az elhatárolás persze nem ilyen egyszerű, hiszen a férfiakra és nőkre jellemző hormonrendszer nem abban különbözik, hogy az egyikben csak ez van, a másikban csak az, hanem az arányban. A herékben a hím nemi hormon (tesztoszteron) mellett – kis mennyiségben! – ösztrogén is termelődik. Jogos tehát a kérdés, hogy ha a táplálékkal sok fito-ösztrogén jut a szervezetünkbe, nem zavarja-e meg a nők – és főleg a férfiak – hormonális egyensúlyát. Erre a kérdésre egyelőre nincs biztos válasz.

Peter Peters (10 éves) az apja teherautóján szójaaratás idején Nuevo Durangóban, Campeche államban.

Probléma az is, hogy a szója tájidegen a Yucatan-félszigeten. Ugyanakkor ezzel messzemenően nincs egyedül. Száz és száz tájidegen (idegen-honos) növényt termesztünk világszerte. Nálunk például a kukorica tájidegen, hiszen az meg épp közép-amerikai eredetű. A tájidegenség kérdésköre tehát messze túlnyúlik a szója-problémán.

További probléma – s ebben az esetben konkrétan a mennoniták szójatermesztésével –, hogy GMO szóját termesztenek. A GMO az angol Genetically Modified Organism (genetikailag módosított szervezet) rövidítése. Miért kellett a szóját gén-módosítani? A válasz egyszerű: hogy ellenálló legyen a glifozáttal szemben. A glifozát egy gyomirtószer, a Monsanto cég dollármilliárdok befektetésével kifejlesztett terméke. Ez a szer nem válogat aszerint, hogy mi, emberek, mit tekintünk gyomnak, és mit hasznos növénynek. (A „gyom” egyébként olyan növény, amelyik nem ott nő, ahol akarod.) Ha tehát egy normál szójaültetvényt glifozáttal permeteznek, nemcsak a

gyom pusztul el, hanem a szója is. Ezért a Monsanto – újabb dollármilliárdokkal – 1994-re előállította a GMO szóját, amely ellen hatástalan a glifozát, nyugodtan rá lehet permetezni, miközben minden más növényt elpusztít.

Az Amerikában (s ez most nem csak az USA-t jelenti) termesztett szójának lassan már közel 100%-a GMO, s minthogy a világ szójatermelésének döntő részét Amerika adja, a világ tele van GMO-szójával (akár takarmány, akár étel). Hangsúlyoznunk kell, hogy a szója génmódosításának valószínűleg nincs közvetlen káros hatása az ember szervezetére. Eddig legalábbis nincs bizonyított eset arra, hogy bármiféle betegség okozója lett volna.

szép lassan felhalmozódik

Ugyanakkor világszerte perek folynak a Monsanto ellen a föltételezhetően glifozát okozta női terméketlenség, férfi magtalanság, valamint rákos esetek miatt.

Sok országban be is tiltották a használatát. Nehézség, hogy a glifozát esetleges ártalmait vizsgáló orvosi kísérletekhez ma már nehéz összeállítani ún. kontroll-csoportot (tehát találni olyan embereket, akik még soha sem „találkoztak” a glifozáttal), mert a több évtizedes nagy mennyiségű használat miatt gyakorlatilag nincs ember, akinek a szervezetében ne lehetne kimutatni a glifozát maradékát. Ez a vegyület nagyon nehezen bomlik le, s ha csak nyomokban van is az élelmiszereinkben, szép lassan felhalmozódik, feldúsul a szöveteinkben.

A glifozáttal kapcsolatos egyre nagyobb számban jelentkező problémák miatt az Európai Tanács 2017-ben megpróbálta betiltatni a szer európai használatát. A kezdeményezés azonban megfeneklett, mert nem alakult ki konszenzus: egyes országok – köztük Magyarország is – arra szavaztak, hogy még további 5 évig engedélyezett legyen a glifozát ezen a földrészen is.

4. Bio méz

A Yucatánon élő őslakos maják – többek között – méheket tartanak, és mézzel kereskednek. Mézüknék külön értéket ad, hogy bio minősítéssel rendelkeznek. Az egészséges táplálkozás hívei számára ugyanis fontos, hogy ételük-italuk minél természetesebb legyen, és magasabb áron is megveszik a biotermékeket. A gyomok és a termést károsító rovarok elleni permetek hatóanyagai szinte kivétel nélkül természetidegen anyagok. Olyan kémiai vegyületek, amelyek csak laboratóriumokban állíthatók elő.

Egy permetezőszer ipari gyártása előtt természetesen sokfajta vizsgálatot kell elvégeznie a gyártónak, amely igazolja, hogy adott körülmények között nem mutatható ki közvetlen káros hatása. De soha nem lehetünk biztosak abban, hogy ezeknek az anyagoknak időben távoli és áttételes módon sincs semmiféle ártalmas következménye. Ismerünk példát arra, hogy egy szintetikus gyógyszer csak a tablettát beszedő nő leánygyermekében, s ott is csak kamaszodáskor okozott súlyos fejlődési zavart.

Lehet, hogy a „biomániások” idegenkedése túlzó és gyakran alaptalan, de ha a maják méhkaptárainak közelében GMO-szóját termesztenek a mennoniták, akkor a méhek onnan is gyűjthetnek virágport és nektárt. S mivel génmódosított növény, nyilván nyugodtan gyomirtózzák is az ültetvényt, tehát az ott gyűjtött méz már nem „tisztá”, nem „bio”.

Méhészek a kaptáraiknál Tinúmban, a Yucatán-félszigeten.

Veszélyben van a yucatáni őslakosok megélhetése. Látszólag a mennoniták „miatt”. De ez nem ilyen egyszerű. A mennoniták évszázadokkal ezelőtt kénytelenek voltak elhagyni őseik földjét. Menekültek voltak Amerikában. Dolgos mezőgazdáként érthetően olyan növényt termesztenek, amelyre biztos igény van a piacon. Amerikában gyakorlatilag csak génmódosított szójaveetőmag kapható, tehát azt termesztetik. A mennoniták nem vádolhatók ebben a történetben. Ők csak szemei egy láncnak. A világgazdaság összes felelős vezetőjének kellene bölcsebben, a jövő iránt nagyobb felelősséggel és sokkal nagyobb óvatossággal döntenie minden olyan kérdésben, amelyben tájidegen fajok, természetidegen vegyületek szerepelnek.

*

A yucatáni mayák ebben a könyörtelen kapitalista kereskedelmi harcban nagy eséllyel gyengének minősülnek; gazdaságilag az ellehetetlenülés fenyegeti őket; valószínűleg vesztesek lesznek. Ha nem most, később. Vajon hova menekülhetnek őseik földjéről?

Környezet, 2. díj, sorozat
Nadia Shira Cohen, USA

A mexikói Campeche államban, a Yucatán félszigeten szóját termesztő mennonita gazdák állítólag veszélyeztetik a helyi maja méhészek megélhetését. A mennoniták hatalmas földterületet művelnek arrafelé. A környezetvédők és a méztermelők szerint a genetikailag módosított szója és a vegyszerek alkalmazása ártalmas az egészségre, megfertőzi a növényeket és csökkenti a méz értékét, mert veszélyezteti a „bio” minősítést. A szójatermesztés egyben erdőirtást is jelent, mert egyre nagyobb területre terjesztik ki.

felső kép | Betakarítják a szójatermést Hopelchénben, Campeche államban.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Ács József

A CÉKLALEVES VISSZANÉZ

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-11 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

látja megáll
bennem a kanál
figyeli vergődésemet
az ütések most visszaadja
az asztal hófehér téglalapja

mint nyár közepén téli pusztaság
nem könyvek pecsétes lapjai
a tested tanít meg lemondani
rád zárul – hogy nyugodtan alhass –
mint műtét után összevarrt has
néznek a ráncok a falrepedések
hallgat a függöny fényes négyszöge
láthatatlan csomagot bontok
spárgája vércsík ujjamon
anyám büszke lesz ha lát
lánya újra megszüli magát

Portré 3. díj, egyedi

Alyona Kochetkova Oroszország

Alyona Kochetkova otthon az asztalnál ül és képtelen megenni kedvenc borscs (cékla-)levesét a rákterápia közben. Alyona a műtét és a kemoterápia után készítette ezt az önarcképet, amikor tudta ugyan, hogy létfontosságú a táplálkozás, de képtelen volt enni. A fotózással egyfelől megosztott egy nehéz és személyes történetet azt remélve, hogy segíthet más rákbetegeken, másfelől a saját megpróbáltatásainak az elfogadását is megkönnyítette, hogy olyasmit csinál, amit szeret.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Ács József

BETÉTDAL

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-17 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

fantomtagjaink nélkül
nyüzsgünk jó ideje már
álom csupán a tél és
szóbeszéd csupán a nyár

a jövő most forr és buzog
itt van mind aki életképes
vizünk kellően langyos
és kiszámíthatóan édes

közismert tétel
tudja a nép
két végtag
untig elég
sőt így jobban járunk
hírlik sosem volt lábunk

Természet Nature 1. díj, egyedi
Máté Bence, Magyarország

Lábuktól megfosztott békák igyekeznek a felszín felé petéik között. Kovásznában (Keleti Kárpát-medence, Románia) dobták vissza őket a vízbe áprilisban. Étkezési célra általában tavasszal „aratják le” a békacombokat, amikor a hím és nőstény egyedek párzanak és petéket raknak. Előfordul, hogy a béka még él, amikor levágják a lábát. Évente körülbelül 40 millió dollárnyi békacombot értékesítenek szerte a világon.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Ács József

CICAVÍZIÓ

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-21 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

dőltünk a röhögéstől
az én macskám tisztára mint
egy karfiolfejű alezredes
az enyém
harcsabajsú polgármester

az enyém meg igazgató
ülnek a tribünön sorban
mint laskatelepen a gombák
és ünnepélyes pofával
a combukat bámulják
otthon lesz nemulass
de mulatok
mit mondasz
ne röhögj
kiesett a szemed
ülnek sorban a
tribünön a kandúrok
legközelebb
napszemüvegben
dóltünk a röhögéstől

furcsa ezt a fotót látni
kifakulva harminc év után
megözvegyülve
férjünk fiunk nélkül
a szétlőtt lakótelepen
csak macskáink lesznek
akkor elmondhatjuk
már akkor sem tudtuk
van-e merre menetelni
egyáltalán
itt és a tükör túloldalán

Hosszú távú munkák Long-Term Projects 1. díj
Sarah Blesener, USA
2016. április 4. – 2018. november 17.

Szólíts el otthonról
Oroszországban és az Egyesült Államokban sok ifjúsági program épül a hazafias, valójában katonai nevelésre. Az

„Amerika mindene előtt” vagy az „amerikaiság” üzenetét hordozzák a különféle táborok és egyesületek, ahol a fiataloknak megtanítják, mit jelent amerikainak lenni. Oroszországban a hazafias egyesületek és táborok állami ifjúsági mozgalom keretében működnek, ideológiai, vallási és harcászati oktatással igyekeznek formálni a fiatalok jellemét. A fotós tíz amerikai ifjúsági programot tekintett meg, valamint orosz iskolákat és nyári katonai táborokat. A képsorozat a fiatalok életére összpontosít a jövő nemzedékeibe belenevelt eszmékről folytatott párbeszéd kapcsán.

Egy katonadalverseny résztvevői nevetnek a színpalak mögött a 6-os számú középiskolában Dmitrovban, Oroszországban.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Cselik Ágnes

ÁLOMGYÁR

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-05 | ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO

Pura tizenöt éves születésnapját ünnepli Havannában. Pura neve „tisztát”, „szüzet” jelent. A hatalmas születésnapi ünnepség után is megmarad a neve, s ha érett nő lesz, már anya, akkor is Purának nevezik – sőt, remélhető, hogy egyszer valóban purává lesz, mert a kubai beszélt nyelvben ez a kedveskedő, szeretetteljes szó jelöli a magyar népmesékből ismert „öreganyót”.

Pura tizenöt éves születésnapját az ősi hagyomány szerint rendezik – a szertartást már a Kolumbusz előtti időkben ismerték. Az azték és a maya indián kultúrákban a tizenöt évesek beavatásával mondtak köszönetet az isteneknek az életért, a felnőtt közösség ekkor tagjává fogadta az addig gyermeknek tekintett fiatal. A kereszténység elterjedésével is megmaradt a beavatási szertartás, és lényegében a szerepe sem változott, de az ünnep elemei formálódtak és idomultak a katolikus kultúrkörhöz. A tizenötödik születésnapján, a híres „quince” alkalmából a fiatal lány magassarkú cipőt kap. A család egyik férfitagja (apa, fiútestvér vagy távolabbi férfirokon) az élet körforgását és Isten végtelen szeretetét kifejező gyűrűt ad neki ajándékba, amit a jövőben az eljegyzett lány jegygyűrűre cserél. A menyasszonyi ruhához hasonlító fodros báli ruha az eladó sorba került fiatal lány bevezetését jelenti a társadalomba, az úri szalonok világába, függetlenül attól, hogy az ünneplő család tényleg úri család-e. A felékszerezett, felöltöztetett és sminkelt kislányról professzionális fényképalbum és videó is készül. A latin-amerikai kontinensen tehető körökben hagyománnyá vált, hogy a tizenötödik születésnap alkalmából mintegy férj nélküli nászútra, európai körútra fizetik be az ünnepeket. Kubában a büszke család feldíszített, nyitott tetejű oldtimeren, úgynevezett almendrónon hordozza körbe a városban a fiatal lányt. S mint minden fiesta elmaradhatatlan eleme, zene és a tánc kíséri. Hagyománytisztelő körökben az ünnepeket és párja keringőjét 14 pár fiatal keringőkoszorúja fonja keretbe, modernebb buli esetén harsog a salsa, merengue, cha-cha-cha, mambo vagy reguetón.

voltaképpen kötelező

Kubában paradox módon a kommunizmus hozzájárult a „quince” hagyományának életben tartásához. A kubai ember örömét leli az ünneplésben, táncban és az élet zabolátlan élvezetében, még akkor is, ha nincsenek hozzá lehetőségek. Úgy még sosem volt, hogy valahogy ne lett volna, tehát a kubai ember legendás életösztönével és leleményességével mindig megtalálja módját az ünneplésnek. Az 1959-es, Fidel Castro vezette forradalmat követően, a hiánygazdaság megjelenésével, az élelmiszer fejadagok bevezetésekor a kubai állampolgár tizenötödik születésnapján jegyre kap tortát, üdítőitalt és sört – és egy másik jegyét a havannai Primor áruházban cipőre

válthatja be. Isabel Moya kutató megfogalmazása szerint a kommunista rendszer voltaképpen kötelezővé tette a tizenötödik születésnap különleges megünneplését. Ugyanakkor a születésnap elvárt, méltó megtartása a legtöbb család számára nyomasztó rémálom, hiszen anyagi helyzetük nem teszi lehetővé a talmi csillogás horrorisztikus árának kigazdálkodását. A „quince” üzlet a javából: varrónők, sminkesek, fodrászok, ceremóniamesterek, fotósok, vendéglátósok hada él Latin-Amerika szerte jóval az átlag felett a nagyravágyás és a hamis illúziók iparából.

Pura tizenöt éves születésnap diadalmenetének rózsaszín karavánja felkavarja az aszfalt nélküli külvárosi földút porát, és barnás, szemcsés felhővel vonja be az összegyűlt, atlétatrikós, mezítlábas, gumipapucsos szomszédok ünneplő tömegét. Mindenki az ünnep része, gratulál, fényképez, zászlót lenget. A sokaság sorfala horizontális keretbe foglalja az ünnepi kocsit, optikailag a távoli ég felé nyit, utat enged a születésnaposnak, miközben vertikálisan is az ég felé nyúlik, hiszen az utca szintjén, a teraszon és a háztetőn is üdvözlő kezek emelkednek a magasba. Itt még közügy a születésnap, főleg, ha éppen a tizenötödik. Pura boldog, a nézőnek háttal, egyenesen, büszkén ül az autó lehajtott tetején, királylány a mai napon. S mert a kép dinamikája a jövőbe mutat, Pura távolodik, itt hagy minket a jelenben, a lenyugvó nap fényében élesen vetődnek felénk az árnyékok. Pura születésnapja diadalünnep, az élet győzedelmeskedik a halál felett, az agydaganatos fiatal lány lám, mégis megérte a felnőttkort.

Korunk kérdései 1. díj, egyedi
Diana Markosian USA, Magnum Photos

Pura egy 1950-es évekbeli rózsaszínű kabrióban közelít, hogy a szomszédokkal megünnepelje 15. születésnapját Havannában. A quinceañera (tizenötödik születésnap) a latin-amerikai lányoknál a felnőtt nővé válás hagyományos ünnepe. Ez a női beavatási szertartás tanúsítja a lány tisztaságát és érettségét a házasságra. A családok rengeteget költenek, gyakran pazar mulatságot rendeznek. Az ünnepezt hercegnőnek öltözve magára ölti a nőiességet jelképező ruhát. Kubában a hagyományból előadás lett, fotók, videofilmek, gyakran fotókönyv készül róla. Pura quinceañera eseménye különlegesen megrendítő volt azért is, mert egy korábbi agydaganat diagnózisa szerint legfeljebb 13 éves koráig élhetett volna.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Mészáros Blanka

BÉKEKÖTÉS

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-10 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

A sár mindent beborított. Vöröses volt és sűrű. Megállíthatatlanul hömpölygött, ellepte a sátrakat, az egész tábort, valahonnan a hegyekből jött, a jól ismert hegyekből. A saját kapálózására ébredt, nem álmodott korábban ilyesmit.

Ritkán álmodott azelőtt. Most tisztán látta magát minden éjszaka, úgy, ahogy az ágygal szemben álló szekrény torz üvegében elalvás előtt: néha felült az ágyban, grimaszolt, az arca nevetségesen megnyúlt, a nyaka hosszú lett, a hasa formátlan.

A szobában még ketten voltak rajta kívül. Nem beszéltek egymással, nyilvánvalóan tudták, kicsoda és honnan jött.

A kocsmá, ahol találkozunk, nincs messze az otthonomtól. Elnézem, ahogy álldogál az épület előtt, kissé félszegen, idegenül nézeget körbe – azonnal ráismerek. Meglát, megismer ő is, nem szól egy szót se, csendesen besétálunk. Bemutatkozom, ez elég nevetséges, hiszen az anyám, ő csak bólint, gyorsan rendelek.

Rengetegszer elképzelttem már. Ovális arca van, vastag szemöldöke, a szeme mélyen ülő, világosbarna. Sötétzöld kordnadrágot és szürke pólót visel, mégis csinos. Megérkezik a rendelés, egyszerre lehajtja az egésztestet, még egyet kér magának.

A nagyanyám azt tanította, minden fillér elköltését alaposan gondoljam át. Lassan kortyolgotok, a pohár alját nézem, nagyapám minden pénzünket italra költötte; az otthon uralkodó hideg szigor sem hatott rá. Ők ketten görcsösen ragaszkodtak egymáshoz, és mintha valami fogódzót keresnének, együtt figyelték minden lépésemet.

Tizenhárom éves koromig sehova nem mehettem egyedül. Később is csak a közelbe, a nagyanyám szigorú és pontos utasításaival, de sosem értem időben haza – szerettem bolyongani. Bejártam a környék utcáit, órákig ücsörögtem a vasúti sínek mellett, a parkban, a panelházak között... a legkülönbébb utakon mentem haza, a nagyanyám minden alkalommal elmondta, hogy többet sehova nem enged.

görcsös félelem

Nem hiszem, hogy ezen a görcsös félelmen kívül bármi más összetartotta őket, mesélem most. Veszekedéseik, gonoszkodásaik mellékszereplője voltam. Amikor nagyanyám esténként a konyhában imádkozott, tilos volt zavarnom, mégis a kulcslyukhoz merészkedtem, figyeltem a mozdulatait, lehuny

szemét, amíg a nagyapám el nem küldött onnan. Ebéd után hosszú részleteket olvasott fel a Bibliából, néha kívülről mondta, előfordult, hogy velem olvastatta fel; szándékosan színtelen, unott hangon kántáltam a nehéz szöveget, éreztem, nevetségesen hangzik, még nevetségesebben, mint szeretném – felpillantottam, és láttam a rosszálló tekinteteket.

A velem szemben ülő asszony rám mosolyog, fehér fogai kivillannak túlságosan vastag ajkai közül, int a pincérnek, rumot rendel. Izmos, sötétbarna karján feltűri a szürke pólót, szórakozottan kérdez vissza, mintha egyáltalán semmit nem hallott volna abból, amit mondtam.

A neon zavaró volt és kényelmetlen. A szeme a sötétséghez szokott. Éjszakánként, amikor bejött egy-egy ápolónő és felkapcsolta a villanyt, a rideg fény azonnal felébresztette; a vaságy, a lámpa zúgása, az ápolónők léptei idegenek. Az egyik ápolónő minden alkalommal hosszú pillantást vetett rá, sajnálkozás, megvetés és félelem is volt benne; egy éjszaka kis csomagot csúsztatott a takaró alá, babaruhákkal és tisztasági betétekkel.

Undorodva nézte a csomagot, aztán a földre dobta. Évek óta a ruhaujját tépkedte le, a durva textil meglepően kényelmesnek bizonyult.

A polgárháborúban sok embert megöltek a gerillák. Nagyapám elégszer hajtogatta. Amikor részeg volt, az éjjeliszekrényében tartott revolvert emlegette és káromkodott. Nem teljesen értettem, mit jelent mindez, de szóról szóra megjegyeztem. Nagyanyám ilyenkor úgy tett, mintha észre sem venné, csak elment mellette és háromszor a zárra fordította a kulcsot.

Nem féltem a háborútól, mert nem érzékeltem belőle szinte semmit. Abban a csendes kisvárosban, ahol éltünk, mitől kellett volna rettegni? Az öregek, gondoltam, csak azért beszélnek háborúról, hogy otthon maradjak, és elviseljem a veszekedésüket.

Elhatároztam, hogy megszököm.

Az első napok nehezek voltak, félelmetesek. Sokkal félelmetesebbek, mint a lövések zaját várni éjjelente. Az ágy korlátjába kapaszkodva az újságokat bújta, nem tesz jót, figyelmeztették a nővérek, kivitték az újságokat, ő meg sorra visszalopkodta mindet; mobiltelefonja nem volt, és nem is hívhatott volna senkit.

Újságolvasás közben kezdődtek a fájások. „Maga már szült, ugye?“, kérdezte a nővér; némán bólintott. Összeszorította az ajkát, a szemében megpattantak az erek.

Emlékszem a készülődésre. A kockás füzetre, amibe térképeket próbáltam rajzolni... a szívem a torkomban dobogott, azzal nyugtattam magam, hogy ha valóban háború van, nem sokáig keresnek egy eltűnt gyereket.

Szombatra terveztem az indulásomat. A füzetben számolgattam a napokat.

rengeteget káromkodott

A békekötés villámcsapásként érte a családjunkat. Mintha hirtelen felfordult volna minden; nagyapám folyamatosan újságot olvasott, rengeteget ivott és rengeteget káromkodott, nagyanyám idegesen tett-vett, lesuvickolta a bútorokat, közölte, hogy most már minden megváltozott, nyugodtan bolyonghatok.

Pedig valójában nem változott meg semmi. Ugyanannyit bolyongtam, mint korábban, az ajtóban még mindig háromszor fordult a kulcs esténként, a nagyapám fiókjában még mindig ott hevert a revolver.

Tizenkét óra vajúdás után vége volt. Nem sírt, nem kiabált. A gyerek is szokatlanul csöndes; rákérdezett, hogy most akkor, ugye, mehetnek.

Három nap múlva saját felelősségre kilépett a kórház ajtaján, a csomagot az ágy alatt hagyta.

Rendelünk még egy italt. Ő fizet, mondja. Látom, hogy a pénztárcája régi és szakadt, elutasítom; nyilván alig van benne valami. Magabiztosan bólint, rendel kettőnknek, int, hogy folytassam, majd utána ő is mesél.

A kertben a leanderek egyáltalán nem illettek a házhoz. Kiskorában folyton rászóltak, hogy ne érjen hozzájuk, ne rakja a hajába, mert mérgezőek. A kerítés mentén futottak végig, hatalmasra nőtt, hivalkodó bokrok, szeretett játszani alattuk.

Amikor nagy ritkán csöngetett valaki – legtöbbször a postás –, a sok virágtól nem lehetett látni, ki az. Megbújít az egyik bokor alatt, a rácsokon át figyelte az utcát, a kapu előtt várakozót.

Aznap nem vártunk senkit. A leanderek között játszottam, vártam a legalkalmasabb pillanatra. Nagyanyám a házban takarított, nagyapám a kertben gazolt. Valaki dörömbölt a kertkapun, nagyapám kiráncigált a virágok közül, és rám parancsolt, hogy menjek be.

Az utca felé néztem; a dörömbölés újramezdődött. Nagyanyám addigra a ház előtt állt, idegesen integetett, kezében zsírtól csöpögő mosogatószivacs. Felszaladtam az emeletre, kinéztem az ablakon, óvatosan hajtvva félre a függönyt; lent ajtócsapódás, kiabálás.

„Ki volt az?”

A nagyszüleim felém fordultak, egyik a kertbe ment, másik a konyhába. A kerítéshez siettem.

A sarkon egy pillanatra láttam befordulni: fekete ruhás, vézna alak, a karján kisgyerek. A kapuban nem állt senki.

**Korunk kérdései 2. díj, sorozat, Az év sajtófotója díj egyik jelöltje
Catalina Martin-Chico Franciaország/Spanyolország, Panos**

A kolumbiai kormány és a FARC (Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők) gerillaszervezet 2016-os békekötését követően a szervezet korábbi női tagjai szülni kezdtek. A terhesség és a gerilla életmód összeegyeztethetetlennek minősült. A nők kénytelenek voltak a háborút választani a gyerekek helyett: a megszületett gyerekeket a rokonokra hagyták, vagy, állítólag, abortuszra kényszerítették a nőket – a FARC tagadja ezt a vádat.

Angelina az elsők közt lett terhes a rehabilitációs táborban, amelyet azért hoztak létre, hogy a korábbi gerillaharcosoknak segítsenek visszatérni a hétköznapi életbe.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Somfai Anna

NAPLEMENTE

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-16 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Talán a fény tette, nem tudom, a mindent elárasztó vörös ragyogás. Ahogyan a nap alábukott, nemcsak a látási viszonyok változtak meg, inkább az érzékelés, a vörös fényben gyalogló szilvetteken tisztán kirajzolódott a hátizsákok púpja a vállakon, a kézben cipelt sporttáskák, a kidudorodó hordozókendők. Egy férfi a nyakában vitte a kislányát, a gyerek fekete copfja körül mintha szikrázott volna a levegő.

Mit csinálsz, kiáltott rám a társam, amikor figyelmeztetés nélkül lehúzódtam az út szélére. Itt hagyjuk a rakományt, és felvesszük ezeket, böktem az emberek felé. Addigra körülvették a kocsit, kézzel-lábbal mutogattak. Normális vagy, a főnök utasítása, hogy nem vihetünk el senkit, szabályellenes, üvöltötte a kísérem, ki leszünk rúgva, ha megtudja. Ha beköpsz, legalább nem egyedül rúgnak ki, vontam vállat. Térj már észre, kapta el a karomat, mi lesz, ha széthordják, ellopják a szállítmányt, lecsuknak minket. Akkor strázsálj itt, míg visszajövök, taszítottam nagyot rajta, és leeresztettem az ablakot. A társam kiköpött, szitkozódott, és kiugrott a másik ajtón.

Előre csak ketten értek be, testvér, szóltam ki, a többieknek a platón szorítunk helyet. Kiszálltam, megkerestem az erősebb fiúkat, segítsenek lepakolni a rakományt. Voltak vagy húszan, perceken belül megemelték, csak vezényelnem kellett őket. Mint gimis koromban, amikor egyszer, egyetlenegyszer én lehettem a focicsapat kapitánya. Persze, most nem ugráltak körülöttem pompomlányok, helyette a társam az út szélén állt, dohányzott, és tüntetően hátat fordított.

Az első fuvarral egy terhes nő ült be mellém, meg a férje, legalábbis úgy mondta. Nem kérdezősködtem, habár láttam rajtuk, hogy nem házasok, gyűrű sem volt az ujjukon, és másképp is néztek egymásra, úgy, mintha egyszerre megkapaszkodnának és elmerülnének.

ha sikerül átjutnotok

Megkínáltam a férfit, de nem akart rágyújtani. Fiú vagy lány, kérdeztem. Fiú, ragyogott fel a nő arca. Akkor láttam, mennyire fiatal, csak egy lány, talán húsz sincs, vagy még tizenhét se. Jobban megnézve a férfi sem lehetett több huszonkettőnél. Ha sikerül átjutnotok, ő már amerikai állampolgár lesz, mondtam. A nő sóhajtott, aztán egyetlen lélegzettel dőlni kezdtek belőle a szavak. Tiltott kapcsolat, törvénytelen gyerek. A helyi maffia elkapta a férfit, közéjük áll, vagy végeznek vele. Nem akart drogdíler lenni, titokban megléptek. Végigrettegték az utat, hátha utolérik őket. Hamarosan biztonságban vagytok, nyugtattam.

A második fordulóval a copfos kislány jött, az anyjával és a kishúgával. Meredten nézte az utat, csak egyszer szólalt meg, apa hol van. Nemsokára utánunk jön, csitította a nő, és mutogatta neki a vidéket, milyen messzire ellát, meg hogy hamarosan odaérünk. A gyerek nem kérdezte, hová, rezzenéstelen arccal bámult előre, aztán egyik pillanatról a másikra az anyjának dőlt, és elaludt.

A rakományt hiánytalanul szállítottam, igaz, hatórás késéssel. A főnök leordította a fejemet, de megkérdezte, mi történt, hol a társam. Összevesztünk, préseltem ki a fogam között. Te meg ott hagytad a semmi közepén, hülye állat. Barmok vagytok mind, vágta rám az ajtót. Rágyújtottam, és néztem utána, a sötétségbe.

Vezető hír 1. díj, sorozat, Az év sajtófotó-sorozata
Pieter ten Hoopen Hollandia/Svédország, Agence VU/Civilian Act

Október és november folyamán közép-amerikai menekülők ezrei keltek útra az Egyesült Államok felé. A karaván október 12-én indult a hondurasi San Pedro Sulából és ahogy elterjedt a híre, egyre többen csatlakoztak Nicaraguából, El Salvadorból és Guatemalából. Az amerikai határ felé minden évben, különböző időpontokban indulnak el az emberek, de az ENSZ szervezetek szerint ekkora tömegre régen volt példa: 7000 ember, köztük 2300 gyerek. A menekülők embert próbáló körülmények közt haladtak, naponta közel 30 kilométert tettek meg akár 30 foknál is nagyobb hőségben.

Egy teherautó megáll és felveszi a menekülőket a mexikói Tapanatepec közelében október 30-án.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Novák Gábor

LÉNYEGÉBEN HALOTT

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-20 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Ujjaim begyéről lefoszlik a hús, körmöm alól kiserken a vér, annyiszor próbáltam már átszakítani a valóság szürke szövetét – a vasúti híd rozsdálló acéltraverzeit nézem, ha el tudnám hajlítani, talán átdöfnék az eget, én pedig benézhetnék a kulisszák mögé, és megtalálnám a magam igazát.

Hajnalodik – bádogcsónak pöfög el a folyó színén, hullámokat kelt, melyek átrendezik az uszadék, ázott karton, irizáló vegyszer- és olajfoltok mozaikját – egy part menti bádogviskóban tranzistoros rádió szól, az ablakból lavórnyi habos folyadékot zúdít a folyóba két csenevész kéz – a csónak eltűnik a kanyarban, és arra gondolok, el kellene tűnnöm nekem is, a vízumom lejár, tárcám és gyomrom lassan és végleg kiürül, repülőre kellene szállnom és megszöknöm, amíg még lehet – mégsem mozdulok, nap nap után halasztom az elutazást, mert fogva tart a folyó, és a szörnyű sejtés – talán csak napjaink vannak hátra.

Mikor, hogyan kezdődött? Két évtized és több ezer kilométer távlatában, a paranoia első finom érintésével. Húszéves voltam, a kollégiumi szobám ágyán hevertem egy halottsovány, táskás szemű medika társaságában, és együtt néztünk egy dokumentumműsort az agyat megtámadó prionbetegségekről, kururól és Creutzfeld-Jakob-kórról – a képernyőn agysorvadásos marha botladozott, összerogyott, végtagjai vonaglottak, a lány pedig ölébe vonta fejemet, és hosszú, finom ujjával a koponyámat masszírozta, mintha máris az árulkodó szimptomákat keresné.

Aztán a prionokról beszélt, a ritka és különös fehérjékről, melyeknek rendkívül kedvező energiaszintjük szinte tökéletes stabilitást adott. A prionok ellenállnak a magas és alacsony nyomásnak, nem bomlanak el háromszáz Celsius fokra hevítve sem, élettartamuk pedig többszöröse a fehérjéknek, amik az emberi szervezetet alkotják.

evolúciós ugrás

Talán nem is betegség, nevetett fel idegesen, csak evolúciós ugrás – ezren belehalnak, de az ezeregyedik esetben a romlandó fehérjekocsonyát leváltja valami tartósabb, valami más... Fölém kerekedett, combjai oldalamat szorították, hosszú ujjai lejjebb siklottak halántékomról, és már a torkomat markolázták. Talán csak egy kis lökés kell, fúlt el a hangja, egy kis segítség, hogy átbillenj a mezsgyén...

Megborzadva ráztam le magamról, és ugrottam talpra, valami olyat morogtam, hogy le kell rohannom a sarki presszóba, valaki vár – már az utcán jártam, de még mindig magamon érzetem a tévébeli agysorvadásos beteg tompa tekintetét, és nyakamon a hulla-hideg ujjakat.

Azon a napon veszítettem el gondtalanságomat – túl diplomán, munkahelyeket váltva járhattam akárhol, szökhettem bárhova, ha új típusú vírusbetegségről, új, mindennél ellenállóbb baktériumtörzsről, egzotikus gombafertőzésről hallottam, magamon éreztem a tompa tekintetét és a hideg ujjakat – az evolúciós ugrást vártam, azt a másik valóságot, amely feleslegessé tesz minket, roskatag húslényeket; csak a napokban jöttem rá, milyen ostoba voltam – a változást nem holmi mikroszkopikus lények hozzák el, hanem mi magunk.

A gyanú akkor sejlett fel bennem, mikor a városiak életét figyeltem. Nap nap után ugyanazok a rituálék: a nyomornegyedek lakói csónakjaikkal evickélnek a vízben, fuvarra vagy csodára várva, guberáló kölykök egyensúlyoznak a szemétszigeteken, akár a gázlómadarak, túrnak a használt óvszerek, rongyok, felpuffedt hasú kutyatetemek közé, vagy rognak le nyomorúságos birodalmuk szennyből kimentett matracaira. Itt még a fény is más, feltörekvő, startup szervez hulladékmentesítést, hipster vezérei egy dollárt fizetnek egy font összegyűjtött műanyagért, amelyből ékszereket készítenek és adnak el húszszoros haszonnal, a környezettudatosság jegyében. De változás sehol, újra és újra ugyanazokat a köröket járja be a folyóparti élet: mohó testek a szemétből szerzett pénzzel a legközelebbi boltba rogadoznak, lábak topognak türelmetlenül, vérekes szemek villognak, aszott kezek kapnak a termékek után, tépik falánk dühvel a csomagolást – a nap végére minden visszatér oda, ahonnan elindult, a kihalászott hulladék helyén új műanyag-foszlányokat sodor a víz.

szaporodik és pusztul

Gyerekek és aggastyánok, férfiak és nők, munkások és semmittevők, tébolyodott csavargók, akik éppúgy lehetnek szentek, mint gazemberek; milliányi lélegző, ürítő, álmodó test szenved, görcöl inaszakadtáig, szaporodik és pusztul – mi végre? Élnek,

megöregednek és meghalnak, testük elmállik a sírgödörben vagy a folyó mossa magával őket – eltűnnek, és létezésüknek nem marad más nyoma és értelme, mint pár száz kilónyi műanyag szemét, amelyet szétszórtak életük folyamán.

„A folyó lényegében halott” – dokumentumfilm-hang kattan, sorolja a száraz adatokat, az óceánba sodort vegyszertonnákat és olajköbmétereket, a polietilén-szemcsék milliárdjait. A beteges habokat nézem, a lustán egyesülő és sejtként osztódó hulladékfoltokat, az ősgyík-tarajra emlékeztető fólialebenyeket, zsákállatként duzzadó nejlonzacskókat, dülledt hullőszem módján rám meredő buborékokat, és érzem, a hang hazudik vagy téved – a folyó óriás testként moccan, megvonaglik, nehéz párák szállnak fel a színéről, én pedig megpillantom mögöttük a nagy ugrás utáni, másik valóságot, az embertelen és elpusztíthatatlan műanyag bioszférát, amely belőlünk él és táplálkozik, kinyújtja csápjait, a folyón át a tengerbe ömlik, elfoglalja a szárazföldeket és az óceánokat, és mikor már minden talpalatnyi helyet belep, nem lesz szüksége ránk sem. A műanyag-Moloch elpusztítja a feleslegessé vált gazdatesteket, és soha-le-nem-bomlásba dermedve megkezdi időtlen uralmát egész bolygónk felett.

Környezet Environment 3. díj, egyedi
Mário Cruz, Portugália

Újrahasznosítható hulladékot gyűjtő gyerek pihen egy matracon a szeméttengerben (Pasig folyó, Manila, Fülöp-szigetek).

A Pasig River az 1990-es években biológiailag halott minősítést kapott az ipari szennyezés és a megfelelő közegészségügyi infrastruktúra híján a folyóba szemetelő helyi lakosok miatt. A Nature Communications szervezet 2017. évi jelentése szerint a Pasig a világ 20 leginkább szennyezett folyói közé tartozik, évente közel 63 700 tonna műanyag szemetet juttat az óceánba. A folyó megtisztítása folyamatosan zajlik, 2018-ban ezt nemzetközileg díjazták is, de a folyó egyes szakaszain olyan sűrű a szemét, hogy járni lehet rajta.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Szabó Attila

EGY KIHALÁSRA ÍTÉLT FAJ

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-06 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Kihűlő csontokról, mosdatlan öregekről kellene beszélni, az infúzióvégekre tapadt ujjlenyomatokról, vagy arról, ahogy kapára támaszkodva megállt egy pillanatra nagyapám, mielőtt összeesett a

krumplibokrok között. Levetkőztetni egy
öreg, halott testet, akár egy gyereket az
esti fürdetésnél, és odabújni mellé
utoljára, könnyek nélkül. Emlékekbe
kapaszkodni, meghámozni, apróra
vagdalni módszeres figyelemmel, miként
a cefrének szánt szilvát a hordóba, azt a
desztillált, érlelt, kehelybe töltött
szeretetemet.

Környezet, 2. díj, sorozat

Nadia Shira Cohen, USA

Betakarítják a szójatermést Hopelchénben, Campeche államban.

Arról is beszélni kellene, hogy a születés nem
tartogat semmi ígéretet. Úgy feszülünk
ki két pont közé, mint a rénfára akasztott

disznó hátsó csülkei, és hintázunk az
ösztönök és a lehetőségek ritmusára,
hintázunk még akkor is, amikor a kutya
már a disznó körmén rágódik. Nincs
ebben semmi természetellenes. Szép
ívben, gyakorlott mozdulatokkal
szeleteli le rólunk az idő mind, ami
hasznos másnak, de számunkra már
felesleges.

Hír 1. díj, sorozat, Az év sajtófotó-sorozata díj egyik jelöltje

Lorenzo Tugnoli Olaszország, Contrasto, The Washington Post számára

Wafa Ahmed Hathim (25 éves) akkor veszítette el a bal lábát, amikor bombatalálat érte a házát Hudajdában december 8-án.

A kórházakról, ahol a megsárgult körmök
alatt a káposztalevélként fonnyadó
ujjpárnák görcsösen kapaszkodnak még

a légüres érintések kontúrjába.
Klórszagú az ébredés, és az öntudatlan
nyitva maradt száj képtelen megformálni
a szavakat: én már nem
akarok élni.

Hosszú távú munkák 1. díj

Sarah Blesener, USA

Bailey (11 éves) felsorakozott az egyenruha-szemléhez az Ifjú Haditengerészek hanoveri rendezvényén.

A gének pedig parancsot teljesítenek, képzett
SS-tisztek, borotválkozás közben éneklük
a Sagmir wo die Blumensindet.
Egészségüket reggel fél hatkor, a
szokásos aznapi kivégzés előtt tornával
védik, határozott karmozdulattal

kijelölve a teljesítendő, egészséges
vágyakat ígérő

jövőt.

Hír 2. díj, egyedi

Daniele Volpe, Olaszország

Egy hamuval borított nappali a Volcán de Fuego kitörése után június 3-án, San Miguel Los Lotes, Guatemala.

A házakról, a meggörbült tetőlécről, a félig leszakadt redőnyök tehetetlenségéről, és arról, amit mindez nem jelent már. A falak kívülről megtámasztva, rá ne dőljenek a nagyritkán arra tévedő figyelemre. Megfakult vakolatukon az idő kitartó smirglije. És ott bent a sötétben, poros asztalra könyökölve, feketébe öltözött zsoldárt mormol a

magány. Az emlékezet kihagy,
összekever, majd bocsánatot kér
istenétől, ha hibát vétett az imában. Más
már úgysem tehet, mielőtt végleg hátára
nem szakad kegyetlen súlyától
a múlt.

Vezető hír 1. díj, sorozat, Az év sajtófotó-sorozata
Pieter ten Hoopen, Hollandia/Svédország, Agence VU/Civilian Act
Október és november folyamán közép-amerikai menekülők ezrei keltek útra az Egyesült Államok felé. Apa és fia pihen hosszas
gyaloglás után Juchitánban, Mexikóban október 30-án.

Az otthontalanokról, akik úgy kenik
cseppfolyóssá az időt, mint más kenyérre
a zsírt. Kortyonként beosztva, lassan
szemlélik a házfalakra ragadt
simogatások elképzelt melegét,
odaérintik tenyerüket, mintha
kapaszkodnának, csuklanak ilyenkor, a
kannás bor teszi, és emléke egy régen
volt simogatásnak, ami kívül rekedt az
újjá épített város falain, de a vakolat alatt
ott van még, emlékezik, és emlékeztet az
összeroskadó lábak között lassan
szivárgó savak
mardosó szégyenére.

Portré, 2. díj, sorozat

Jessica Dimmock, USA, a Topic számára

A transznemű embereket a többségi társadalom ma is megbélyegezi és bántalmazza az egész világon. Mharie (83 éves) mindig elhúzta a függönyt Eugene-i, Oregon állambeli otthonukban, nehogy a szomszédok meglássák, hogy felesége távollétében női ruhát vett fel.

Beszéljünk a falak mögött idegesen ketyegő

órákról, az egyformára húzott idő
lüktetéséről, ahogy kiméri a ránk
szabottat, a ránk kényszerítettet, pergeti
a nappalok játszóterén összegyűlt
homokot az unalom állandósult
ritmusára, darálja a csontok hártyájára
tapadt belenyugvást, rutinná szervezi azt
a keveset, amit életnek nevezünk, a
félhomály andalító sóhajait; beszéljünk a
mozsárba összetört érzékenységről, a
pohár vízzel naponta háromszor lenyelt
minőségjavulás reményéről, a nehezen
kicsikart felejtés álmokban kísértő
lehetetlenségéről, a falak mögött
idegesen ketyegő magányról, ahol olyan
otthonosan semmilyen az élet, ami csak
akkor tűnik fel, ha kizökkenti ritmusából
egy-egy, a falon áttörő emlék súlyától
meghorpadt vakolatdarab

zuhanása.

Korunk kérdései 1. díj, sorozat

Olivia Harris, Egyesült Királyság

A május 25-i írországi népszavazáson a meghatározó többség a világ egyik legszigorúbb abortusztörvénye ellen voksolt. A nők elleni mostoha bánásmódot megjelenítő alakok felsorakoznak a közösségi média kamerái előtt, majd némán végigvonulnak Limerick utcáin.

Az olcsó messiásokról, instant tanácsokról,

Delphoi rutinos jóslatairól a kétségbe zuhantakhoz, akik érzéki örömet lelnek abban, hogy valaki, bár rébuszokban beszél, de foglalkozik velük, valaki, akinek csapzott a haja, mert ez a messiáskép nem kivehető a közízlés repertoárjából, hiába próbálják az új kor divatja szerint öltönybe csomagolni az ezotéria fehér fogsorú üzletembereit, azok üzletemberek maradnak, ha

becsapnak, ha nem, becsapnak persze
így is, úgy is, de ez lényegtelen, a
létezésük szükségszerű, mint minden
parazitáé, ami az elpusztuló
valóságérzék foszlányaiból hízik öröktől
örökig; de legalább úgy tűnik, mintha
foglalkoznának velük, velük
foglalkoznának, mert ettől ők is, miként
a kiválasztottak, bódult ámulatba
csomagolt különleges,
megismételhetetlenül egyedi jövőt
kaptak, hisz senki sem haldoklik
egészséges lélekkel, mert egy egészséges
lélek sem láthatja meg a kapukat, amiket
a sötét nyitogat, hogy értsd, fájdalmaid
nem hiábavaló, vanitatum vanitas,
hanem egyedi kézműves termék,
újrahasznosított reménye őseidnek,
benned csomósodott össze a tudás, amit
ők csak sejthettek, ha sejthettek
egyáltalán, nemcsak a félelem
vakablakait nyitogatták, de inkább nem
is vették észre, élték éveiket a
mindennapok foghíjai közé szorult
közhelyeken, esetleg néha arcukat a
fénybe tartották, és méltósággal
hallgattak szenvedélyük gőzzé váló
vizeséséről.

Felső kép | Hosszú távú munkák, 2. díj,
Yael Martínez, Mexikó

Makó Ágnes

ÚJRAHASZNOS

WORLD PRESS PHOTO

2019-10-19 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Nem haltam ám meg, csak pihenek kicsit. Hajnal óta gyűjtök, előbb egy törött tányér széle megvágta a lábamat. A folyó állítólag meghalt, de nekem tetszik, hogy tele van színes műanyaggal. Ebből élünk. Itt egyedül vagyok, és kedvem szerint mesélhetem a történetüket. A palackok a legfontosabbak. A félliteres kólás például a gimis srácoktól jön, amikor mozi után még elmennek valahova, és a lányokról beszélnek, akikkel

összejöttek, de igazából csak gondoltak rá. Amikor egy-egy ilyen felveszek, én is elképzelem, hogy moziba járok, meg gimibe. A másfél literes ásványvizes a nénitől, aki mindig mondja, hogy a csapvíz mérgezett. Kávés pohárból rengeteget látok mostanában, szerintem olyan lánytól érkezik ide, aki szójatejjel issza a kávé a metró felé menet, érzem a szagán, néha meg is nyalom. A mosószeres flakon és a nejlonzacskók olyan nőktől jönnek, mint a szomszédunk. Ő nagyon régóta fent van a netes társkeresőn, de eddig minden randevúja rosszul végződött, már amelyik elkezdődött, mert olyan férfiba is belebotlott, aki a bemutatkozás után rögtön faképnél hagyta, pedig aznap direkt elment fodrászhoz is. Ezt az utcán mesélte anyámnak, én meg hallgattam, és nagyon utáltam őt, mert panaszkodik, pedig van internete. A nagy doboz, a kisebb doboz és a joghurtos pohár olyan családé volt, ahol mindig van otthon étel, és dobozokba is tesznek belőle, hogy a gyerekek magukkal vihessék az iskolába. A műanyag tányérok és villák vagy házibuliból maradtak, vagy kerti hússütésből, ahol hatalmas társaság szórakozott és hajnalig beszélgettek, ilyen én is láttam hazafelé menet, amikor felmáshztam az egyik kerítésre.

mindig lesz munkám

Akármennyit mesélhetek magamnak, tudom, hogy én is csak az egyik állomás vagyok. Amikor megtelik mindkét zsákom, elviszem a gyűjtőhelyre, ahol Manuel vagy Arturo

megvizsgálja, nem került-e bele bármi, ami nem jó, mert nem újrahasznosítható műanyag, vagy zsíros, olajos. Ez persze fölösleges, mert négyéves korom óta gyűjtök, az egész a kisujjamban van. Csukott szemmel kiszagolom a műanyagot, típus szerint. Ha mind jó, és elhíhetitek, hogy mindig jó, átveszik, lemérik, és kapok ötven pesót kilójáért, amit hazaviszek anyáméknak. Hat zsáknyi már elég egy ebédre. Ha fájlalom a lábam meg a hátam, azt mondják, örüljek, hogy mindig lesz munkám, mert a műanyag állandóan jön a folyón. Most már az öcsém is kezdenek beletanulni a gyűjtésbe.

A műanyagomat a telepen szétválogatják, ledarálják, és a morzsalékot eladják a gyárnak. Ott csinálnak belőle valami hasznosat, kukát, széket vagy hordót. De egyszer az is elhasználdik, és vagy visszakerül az újrahasznosítóba, vagy nem. De a története mindenképpen folytatódik. Nagy darabban vagy picikében, hasznosan vagy

szemétként. Azt hallottam, hogy amikor mi már rég nem leszünk, és már a gyerekeink gyerekeinek a gyerekei sem, ezek a zacskók és poharak még mindig itt lesznek, mert mindent túlélnek. Megüzenik a jövőnek, hogy itt voltunk.

Környezet Environment 3. díj, egyedi
Mário Cruz, Portugália

Újrahasznosítható hulladékot gyűjtő gyerek pihen egy matracon a szeméttengerben (Pasig folyó, Manila, Fülöp-szigetek).

A Pasig River az 1990-es években biológiailag halott minősítést kapott az ipari szennyezés és a megfelelő közegészségügyi infrastruktúra híján a folyóba szemetelő helyi lakosok miatt. A Nature Communications szervezet 2017. évi jelentése szerint a Pasig a világ 20 leginkább szennyezett folyói közé tartozik, évente közel 63 700 tonna műanyag szemetet juttat az óceánba. A folyó megtisztítása folyamatosan zajlik, 2018-ban ezt nemzetközileg díjazták is, de a folyó egyes szakaszain olyan sűrű a szemét, hogy járni lehet rajta.

WORLD PRESS PHOTO kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

2019. szeptember 19 – október 23.

Szirmai Panni

NŐK ASZTALA

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-10-29 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Judy Chicago amerikai művész 1974-ben egy vacsorán vett részt, ahol megtapasztalta a meghívottak közötti nemi megkülönböztetést, ez adta az ötletet a *The Dinner Party* ^[1] című munkához. Chicago több száz önkéntes (köztük 12 férfi ^[2]) segítségével öt év alatt építette fel a feminista művészet emblematikus művét. A

síremlékhez méltó roppant installáció a történetírás és a művészettörténet színpadáról kiszoruló személyiségeket idézi. A méretében és a kivitelezés módjában is rendkívüli alkotás 39 nőt „ültet egy asztalhoz” a bibliai utolsó vacsora mintájára (ahol csak férfiak voltak jelen). A szereplőket a háromszögletű asztal körül 13-as csoportokban helyezte el a művész – ennyi férfi szerepel az *Utolsó vacsorán*, Chicago utalása erre nyilvánvaló. A háromszög gazdag szimbolikája elsősorban női értékekhez köthető, a Szentháromság egységéhez és a női test profán megjelenítéséhez is kapcsolódik. Az installációt kiegészíti az „Örökség padló”: a hosszú asztal alatti kerámialapokra írt 999, a nőtörténetben fontos, társadalomformáló személy (tévedésből egy férfi is van közöttük ^[3]) neve, akiknek Chicago tisztelettel adózik.

nőalakok

Az első tizenhárom csoportban kaptak helyet a kereszténység előtti (a Római Birodalom megalakulásánál korábbi) mitológiai szereplők, istennők és történelmi alakok – ide tartozik többek között az ógörög költő Szapphó, Istár, a szerelem, a szépség és a termékenység mezopotámiai istennője és Hatsepszut, a második ismert egyiptomi fáraónő. A középső csoportban a korai kereszténység (a reformációig tartó időszak) jelentős alakjait találjuk. Ebben a társaságban foglal helyet a kolostoralapító Szent Brigitta, Isabella d’Este, az itáliai reneszánsz befolyásos kulturális szereplője és például Artemisia Gentileschi, a legismertebb barokk festőnő mellett. A harmadik csoportban, a mű létrejöttéhez időben legközelebb álló nőalakok jelennek meg, előtérbe kerülnek az anglo-amerikai kultúra és irodalom, valamint a nőjogi mozgalmak képviselői: a korai feminista író, **Mary Wollstonecraft** és az ikonikus Virginia Woolf. Chicago az utolsó terítéket az amerikai feminista művészet egyik úttörőjének szentelte. Georgia O’Keeffe az egyetlen kortárs művész a vacsoraesten, terítékén térbelivé váló formákkal érzékelteti az önkifejezés szabadságát.

Szent Brigitta terítéke, Neil R, flickr.com

A „vacsorán” a mitológiai és történelmi személyiségeket az „asztal” körül attribútumaik alapján kialakított, személyre szabott terítékek (hímzett asztalkendő, festett porcelán, serleg, szalvéta, evőeszköz) teszi egyedivé. Az iparművészeti tárgyakat az alakhoz köthető szimbolikus dekoráció és anyaghasználat jellemzi, ezzel a gyakran női munkának tekintett kézműves tevékenységüket a magas művészet körébe emeli. A terítékek kialakítása eleinte kétdimenziós, ahogy időben közeledünk a jelen felé, egyre inkább térbelivé válik, ez a folyamat érzékelteti a női emancipáció törekvéseit **[4]** .

Chicago a mű egy korai vázlatán **Szent Brigittát** „a tej és a tűz istennőjeként” jellemezte, így egyesítette a figurában a kelta hitvilágban és a keresztény kultúrkörben betöltött szerepét. A teríték ikonográfiai szempontból ötvözi a kelta és a keresztény szimbolikát: a tárgyakon a láng motívuma fut végig, ez nevének kelta jelentésére („tüzes nyíl”) utal, másrészt a legendára, amely szerint a Szent Brigitta alapította kolostorban halála után az apácák a szent tiszteletére állandóan ébren tartották a tüzet.

női önrendelkezés

A kortárs feminista aktivizmus látóterébe kerülő – akár abortusztörvény kapcsán szervezett tüntetésen megjelenő – Szent Brigitta független, céljaiért és elveiért kiálló nőként tűnik fel, aki saját korában eszközeihez mértén küzdött a patriarchális elnyomás ellen. A női önrendelkezés mai kihívásaival összefüggésben is értékelhető; vallási elhivatottsága ellenére morális kérdésekben az emberi (női) szempontokat érvényesítette.

Judy Chicago munkásságának egyértelmű csúcspontja a nőtörténet kiemelkedő alakjainak színpadiasan látványos, mégis befogadható emlékműve a *Dinner Party*. A mű kortárs fogadtatása és utóélete tükrözi a feminista nőművészet befogadásának sajátos problémáit. Az idén nyolcvanéves Chicago hatévtizedes életműve a nők művészvilágon belüli érvényesülésének ritka sikeres példája. Önéletrajzi könyvében ^[5] részletesen ír a hetvenes években nőművészként megélt küzdelmes pályájáról – majd húsz évvel később a folytatásban ^[6] már tudatosan feminista művészként határozza meg magát.

A hatvanas években (Amerikában, de nyilván nem csak ott) nőnemű művész legnagyobb elismerésének az „olyan jól festesz, akár egy férfi” színvonalú megjegyzések számítottak. Chicago a (művész)társadalomban elfogadott lealacsonyítás ellen harcolt: a fiatal művészhallgatók képzése során arra tanított, hogy ne ériék be ennyivel.

Miriam Schapiro festővel a Kaliforniai Művészeti Intézetben 1971-ben indította el a Feminista Művészeti Programot, amely kizárólag női hallgatók képzésére alakult, alternatív, csoportmunkára épülő módszerekkel. A projekt célja a feminista elköteleződés jegyében a művészhallgatók tudatosítása – önkifejezésük fejlesztése közvetlen, „anyaméh-szerű” közegben. Úgy alakult, hogy a képzés indulásakor nem volt alkalmas műterem az intézményben. A feminista program az otthonteremtés, a lakhatás és a privát/közösségi tér kérdéseivel került szembe, amely rezonált a nők társadalmi szerepköreinek problémáira. A csoportos együttműködés és nem-hierarchikus közös gondolkodás eredményeként épült fel a *Womanhouse* című

kiállítás-esemény egy elhagyott hollywoodi házban. A *Nők háza* feminista installációként jött létre 1972-ben, az otthoni tér a nő szempontjából szimbolikus jelentőségére épített kiállítást a megnyitó utáni napon csak nők látogathatták.

Gabriel de Andrade Fernadez, flickr.com

Több évtizedes oktatói pályafutásának tapasztalatait is beépítette művészeti tevékenységébe. A *Dinner Party* múzeumpedagógiai feldolgozottsága mára elképesztő méreteket ölt, **átfogó oktatási program** bontakozott ki a művész

közreműködésével, amely több korcsoportban tematikus óravázlatokkal, letölthető segédanyagokkal segíti a befogadást felső tagozattól a középiskola végéig.

Az idén nyolcvanéves Judy Chicago máig aktív, születésnapjára nyitotta meg férjével új mexikói otthonukban a közel harminc éve folyamatosan bővülő művészeti központot, az épületet közösségi adományozásból újítták fel.

Az ellentmondásos megítélésű, de a feminista művészet fejlődésében megkerülhetetlen alkotó több területen sikeres, életműve a *Dinner Party* szereplőihöz méltó nő történeti hivatkozási pont.

1. Az installáció jelenleg az Elizabeth A. Sackler Center for Feminist Art (Brooklyn Museum, New York) kiállítóterében látható állandó tárlatként.
https://www.brooklynmuseum.org/exhibitions/dinner_party ↑
 2. *True Stories for a Kinder, Cooler America. Dinner with Judy Chicago.* <https://www.theattic.space/home-page-blogs/judychicago> ↑
 3. Kresilas ógörög szobrász neve szerepel 998 nő között, öt tévedésből Cresilla nevű nőnek hitték, így került a listára.
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_women_in_the_Heritage_Floor ↑
 4. Janet Koplos: *The Dinner Party* Revisited. *Art In America* 91.5 (May 2003): 75-77. ↑
 5. Judy Chicago: *Through the Flower: My Struggle as a Woman Artist*, 1975. ↑
 6. Judy Chicago: *Beyond the Flower: The Autobiography of a Feminist Artist*, 1996. ↑
- felső kép | aleph78, flickr.com

Kovács Gábor

A TECHNOLÓGIA VALLÁSA, AVAGY HOGYAN VÁLJUNK ISTENNÉ ÖNERŐBŐL

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-10-26 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Előkép: az emberiség hajnala

Egy híres film bevezető képsorai. *Ürodüsszea 2001*. A történet alapja a sci-fi klasszikusának, Arthur Clarke-nak a regénye – Stanley Kubrick ezt dolgozza föl.

Valahol Afrikában járunk, az emberiség hajnalán; a helyszín egy kis völgy, közepén

vízzel teli mélyedés. A színpadot majomember-horda népesíti be; tagolt beszéd még nincs, a hordatagok visongásokkal, hörgésekkel érintkeznek egymással. Aztán vált a kép: hajnalodik, vörösödik az ég alja, kel fel a nap, és a semmiből megjelenik egy obelisz. Az egyik, éppen fölédredő majomember tekintete a környezetéből kirívó tárgyra téved: néhány perc múlva az egész horda izgatottan makogva ugrál az obelisz körül. Odaugranak, megérintik, aztán rémülten hátrálnak, majd köré gyűlnek – nagyon hasonlóan viselkedtem magam is, amikor, vagy harminc évvel ezelőtt megvettem az első számítógépet.

állati csontváz hever

Tovább pörögnek az események. A kép előterében állati csontváz hever. Az egyik csordatag odakuporodik elé, felkap egy lábszárcsontot, majd az obeliszre néz, aminek háttérében ott a kék ég, s felső pereme mögött felszikkázik a nap. Kubrick azt sugallja, hogy a Gondolat – így nagybetűvel – onnan kívülről jött, az emberré válás rögzös útjára nem önerőből léptünk – valami minőségileg más és nagyobb kellett ehhez önmagunknál. Nevezhetjük idegen intelligenciának vagy éppen Istennek. A következő pillanatban őszünk a csonttal csépelni kezdi a csontvázat. A képek oda-vissza váltanak a szanaszét repülő csontok és holtan heverő állatok között – megszületik az első eszköz, amely az embert az állatvilág fölé emeli. Nagy lépés a majomembernek és a születőfélben lévő emberiségnek egyaránt: az állatvilág fölötti uralom kéjes érzésének első, mámoros pillanatai ezek. Hamarosan sor kerül a szerszám történelmileg rendeltetésszerűnek mondható használatára is. Egy másik horda megtámadja az élőhelyet: a védők a támadókat a frissen feltalált csonteszközzel verik agyon – újabb nagy lépés a humanizálódás sugárútján. A harc egyik győztese ekstázisban emeli föl a kezét, magasba hajítja a gyilkos szerszámot. A kamera ráközelít a pörgő csontdarabra, és zseniális képváltás következik: űrhajó úszik a világűrben. Az első megtett lépésből tehát logikusan következett a többi. Az eszközzé átlényegült csontdarabtól a bonyolult űrtechnológiáig az út hosszú, ám egyenes, s rálépni voltaképpen nagyobb és merészebb tett volt, mint az utána következők.

Isten, ember, technológia

A filmrészletben sűrűsödik mondandóm két pillére. Az egyik a technológia, a másik a természetfeletti, a transzcendens, a szakrális fogalma – az utóbbit a filmben az obeliszk jeleníti meg; az a pillanat, amikor az ember találkozik a saját valóságán túlmutatóval, a nála összemérhetetlenül hatalmasabbal, egyszerre rettegést és imádatot kikényszerítő Másikkal, az istenivel. Ez az esemény, amelyet a vallástudomány és a teológia Isten önközlésének, *hierofániának* nevez. A túlvilági, a transzcendens betör esendő világunkba, s megmutatja magát az ugyancsak esendő és tökéletlen embernek. Találkozás ez – mégpedig minden találkozás archetípusa, rádöbbenés az isteni jelenlétére. A találkozás vallási élménye kijelöli az ember helyét a látható és nem látható dolgok rendjében; ráébreszti saját tökéletlenségére és végeességére: borzadály, félelem, áhítat és szorongás fogja el. „Rettenetes dolog az élő Isten kezébe esni” – olvassuk a *Zsidókhöz írott levél* 10. fejezetének 12. versében.

A Bibliára hivatkozás indokolt: vallás és technológia kapcsolatáról beszélve a zsidó-keresztény kultúrkörben mozgunk. Ez azonban némi magyarázatot igényel. Mert joggal vethető föl, hogy napjaink globalizált technológiai világrendjében Európa és az

európai gyökerű Észak-Amerika csupán részterületek, amelyek mellett ott van a teljesen más vallási-kulturális hagyományú – és számos prognózis szerint rövid időn belül a technológiai fejlődés élére ugró – Távol-Kelet, mindenekelőtt a 21. század szuperhatalmának státuszára törekvő Kína. **[1]** Ám a modern világ, s a technológiai világrend születésére mégiscsak Európában és Amerikában került sor. A technológiai világcivilizáció ezekből sugárzott ki. A történet nem választható el a gyarmatosítás szövevényes históriájától: a posztkoloniális szemléletű technológiatörténetekben – nem alaptalanul – a globális technológiai világrend a fehér ember uralmának legújabb kori változata.

betör az emberi világba

Az *Ószövetség* csipkebokor-jelenete talán a leggyakrabban emlegetett *hierophánia*, Isten önközlése, amelyet a *Kivonulás könyve* ír le **[2]**. A hely, ahol Isten megmutatja magát,

szent hely. Itt nem érvényesülnek a hétköznapi világ törvényei: a tűz – amely egyébként minden éghetőt elemészt – nem égeti el a csipkebokrot. Szent és profán ellentéte ez: a szent átszakítja a profanitás szövetét, betör az emberi világba. Mircea Eliade klasszikus esszéjében, *A szent és profánban* rámutat, hogy a térnek ez a megkettőzése – hasonlóan a szent és profán idő dualitásához – a vallásos gondolkodás általános jellemzője: „A térnek a vallásos ember által tapasztalt inhomogenitását megvilágítandó tetszés szerinti vallást említhetnénk. Válasszunk egy egész kézenfekvő példát, mondjuk egy modern város templomát. A hívő ember számára ez a templom más térben áll, mint az utca, amelyben található. A templombelsőbe vezető ajtó arra utal, hogy itt megtörik a térbeli folytonosság. A két tér között emelkedő küszöb a két létezési mód, a profán és a vallásos közötti szakadékot is jelzi. (...) Minden szent térhez valamilyen hierophánia kapcsolódik: benne tör át a szentség, amely környezetéből meghatározott területet kiemel és minőségileg megváltoztat. (...) a szent nyilvánítja ki az abszolút valóságot, és ezzel tájékozódást tesz lehetővé, amennyiben határokat szab, és így létrehozza a világrendet, *megalapítja a világot.*” **[3]**

Ezen a helyen másként kell viselkedni: Mózes leveszi a saruját. Az Istennel találkozás rettegéssel és félelemmel tölti el a szívét. De nem menekül el hanyatt-homlok, hogy minél távolabbra kerüljön a félelem és a rettegés forrásától. A rettegés és félelem – erről szól Søren Kierkegaard híres írása **[4]** – mellett ugyanis a vallási tapasztalat lényegi eleme egyfajta elementáris és irracionális vonzerő; vonzódás a lebírhatatlanul fenségeshez. Rudolf Otto *A szent* című, 1917-es könyvében hangsúlyozza, hogy az embert megremegtető isteni titok elbűvölő. **[5]** Isten egyvalamiben mégiscsak hasonló az emberhez: személyként nyilvánul meg. Ahogyan azt Martin Buber is kiemeli: *Én – Te* típusú találkozásról van szó. **[6]** Isten a történelemre hivatkozik: neveket sorol, a választott nép korábbi nagyjait, akik elfogadták őt Istenükként, érzékelteti, hogy ami Mózesrel történik, az hosszú történet újabb fejleménye.

A világ tere tehát nem homogén, hanem szakadozott: a szent megjelenési pontjai artikulálják; ezek átjárják a tér szövetét, afféle erőközpontok, amelyeket a profán helyek öveznek. Ennek a dualitásnak a konkrét megjelenési formái korról korra változnak, meghatározva, hogy az adott kultúrában élők mit gondolnak a természetről és emberről, a viszonyukról. A zsidó monoteizmusból kinövő kereszténységnek e tekintetben fontos megkülönböztető jegyei vannak. Sajátságosan gondolja el azt a módot, ahogyan az embernek környezetéhez viszonyulnia kell. A természeti népek hitvilágában, valamint az archaikus vallásokban a szentség kövekben, fákban

forrásokban lakozik – ezek a bennük lakozó, nem föltétlenül személyes, ám spirituális hatalom révén nyerik el sajátos státuszukat. A természetet azért kell tisztelni, mert isteni erőktől áthatott.

vallatja a természetet

A természeti népek hitvilágában az állatok az emberi társadalomhoz hasonló társadalmakat alkotnak; ezek és az emberek világa között átjárás van. A közösség eredetmítoszai a meghitt

kapcsolat alapjai. Az archaikus népek eszközvilága, technikája erősen kötődik a mágiához; ez ugyanúgy a természetet akarja befolyásolni, módosítani, manipulálni, mint a modern technológia, csak éppen itt a manipuláció módja más – inkább hízeleg, jóindulatot nyer, s nem akar szisztematikusan kivallatni és uralni. **[7]** Francis Bacon metaforája a korai európai modernitás kulturális kontextusában gyökerezik: a tudós mintegy kőpadra vonva vallatja a természetet, hogy uralomra tegyen szert fölötte. **[8]**

A kereszténység univerzális igénnyel föllépő vallás, amelynek témánk szempontjából két fontos sajátossága van: Isten és az általa teremtett világ kettéválik. **[9]** Isten tökéletes, ám teremtménye, vagyis a világ tökéletlen. Ez a dogmatikai álláspont persze hosszas, heves, időnként véres vitákkal, kiátkozásokkal és eretneknek nyilvánításokkal tarkított dogmafejlődés eredménye. Ugyanakkor – Jézus megtestesülése révén – transzcendencia és immanencia, lélek és test, a szent és a profán összekapcsolódik: ennek médiuma a történelem. Isten megtestesülése révén a történelem is megszentelődik. Eleinte az üdvtörténetet elválasztják a szorosan vett emberi történelemtől; az utóbbit *historia calamitatum*-nak, az emberi esendőségből és tökéletlenségből következő hányattatások és bajok történetének látják, aztán az isteni és emberi történet mégiscsak összefonódik. **[10]**

A kereszténység másik megkülönböztető jegye, hogy a történeti időnek meghatározott iránya van: a történelem valahonnan valahova tart. Isten megteremti a világot, benne az embert, aki azonban a rosszul használt isteni ajándék, a szabad akarat sugallatára elkövetett eredendő bűn miatt eltávolodik Istentől; Ádám utódaiban elhalványul az az istenképmásítás, amely Ádámot fizikailag és szellemileg

tökéletes lényé tette. Isten azonban megszanja a bűnben élő embert, és fia, Jézus Krisztus révén magára ölti az emberi testet. A keresztre feszítésben manifesztálódó megváltás újabb kitüntetett pont. A tudomány és a technológia további sorsára nézve alapvető gondolat, hogy Isten törvényekkel látta el az univerzumot, a saját képére és hasonlatosságára teremtett embert pedig értelemmel ruházta föl; ebből következően a világ megismerésének objektív és szubjektív előfeltételei is adóttak.

Kereszténység és technológia

A középkori kereszténység nagy tömegeinek hétköznapi hitpraxisa és a spirituális elit szubtilis teológiai doktrínái között nagy volt a távolság – ez minden vallás esetében így van. Max Weber kifejezésével: a vallási virtuóz és gyalogjáró hívő hite között elég nagy

a szakadék. A helyi szenteknek, Isten és az egyszerű hívő közötti közvetítőknek a kultusza sok tekintetben a pre-keresztény politeista hitvilágot viszi tovább; **[11]** a profán és a szent a természeti világban sokkal közelebb van egymáshoz, mint a Teremtőt és az általa teremtett világot határozottan elválasztó hivatalos egyházi tanításban. Igen lényeges gondolat, hogy a világ azért méltó tanulmányozásra, mert Isten teremtménye. Isten tökéletességének eszméjéből ugyanis az következik, hogy képtelen rosszat teremteni – a rossz a keresztény koncepcióban a tökéletlenség jele; a tökéletesség hiánya. **[12]**

mindennapi sürgés-forgás

A történetteológiai-történetfilozófiai koncepcióhoz antropológia társul, sajátos emberképpel. Ebben meghatározó szerepe van a bűnbeesésnek. Az első emberpár vétkes cselekedetének következményei öröklődnek. Nagy és dühödte teológiai viták folynak évszázadokig arról, hogy ez pontosan mit jelent; egyáltalán, képes-e még az ember jót cselekedni, tágabb értelemben: milyen tere és értelme van az ember környezetét befolyásoló, módosító emberi cselekvésnek, s ez hogyan kapcsolódik a cselekvő keresztény mivoltához. Túlvilági sorsunkat, lelkünk üdvösségét mennyiben befolyásolja a mindennapi sürgés-forgás, e világi tevékenységünk? A válasznak súlyos következményei vannak azoknak a tevékenységeknek a társadalmi presztízisére nézve, amelyeket a korabeli terminológiában – a hét szabad művészettel szembeállított – hasznos művészeteknek neveznek. Ez a gyakorlati mesterségek összességét jelenti, a hajógyártástól és a fémöntéstől a szövésig-fonásig és a kőművességig. Az antikvitásban ezek a praktikus tevékenységek a dolgok előállítására irányuló *techné* részei, és alárendeltnek, másodlagosnak számítanak az elméleti, kontemplatív tudással szemben. A kereszténység a kezdeti időkben maga is átveszi ezt a felfogást. Szent Ágoston szerint a hasznos mesterségek a lélek túlvilági üdvösségének szemszögéből semlegesek. Csökkentik a bűnbeesés következményeit – hasonlóan az államhoz –, ám csupán derivatív hasznosságúak; csökkenthetik, elviselhetővé tehetik az ősbűn következményének tekintett nyomorúságot, ám önmagukban nincs különösebb jelentőségük; nem részei a keresztény erénynek.

Ha ez így maradt volna, aligha következik be az európai középkor technológiai forradalma, s aligha Európa lett volna a modernitásba lépés színtere. De az ezredforduló után alapvetően megváltozik a hasznos mesterségek társadalmi megítélése; átalakul a társadalmi értékrend, amely a valódi tudás kizárólagos forrásának a kontemplációt tekintette. **[13]** Ebben döntő szerepet játszik a közeli világvégét váró *kilializmus* vagy *millenarizmus* térhódítása. Ez első hallásra paradoxnak tűnik, mert azt gondolnánk, hogy a közeli világvége perspektívája épp passzivitásra, magába szállásra, bűnei megbánására ösztönzi a kor emberét. Nem így történt. Az Újszövetség utolsó, képekkel zsúfolt, a végső, apokaliptikus időkre vonatkozó iratának, a *Jelenések könyvének* az emberi történelmet lezáró ezeréves birodalom eljöttét megjövendölő próféciáját összekapcsolják az új eget és földet, a második teremtetést ígérő, a misztikus értelmezés számára aranybányának számító, nehezen és sokféleképpen értelmezhető kozmikus vízióval. **[14]**

A második teremtéstől Ádám romlatlan természetének visszaállítását, egy második Ádámot reméltek, s az örök élet ígérését olvasták ki az igazak jutalmaként. Az embernek azonban tevékenyen közre kell működnie a prófécia valóra válásában,

aktívan részt kell vennie az e világi ügyekben. Fölértékelődik az e világi tevékenység, tudás és mesterség. A szerzetesrendek – bencések, ferencesek, különösen a ciszterciták – nagy szerepet játszanak a 12. században lendületet vevő technológiai forradalomban – új agrártechnikai eljárások, vízimalmok alkalmazása stb. A gyakorlati tudás és mesterségek immáron az ember tökéletesíthetőségének eszközei lettek. A szimbolizmus uralta közgondolkodásban beállt fordulatot jelzik az ábrázolások, amelyeken Isten a világmindenség építőmestere, kezében az mesterség különböző kellékeivel.

az isteni terv

A középkor végi válság és a reformáció újra fölerősíti a közeli világvégével kapcsolatos millenarista elgondolásokat, velük együtt az ember istenképisével és az e világi tevékenységével foglalkozó spekulációkat. A reformáció radikális kálvini iránya elsődlegesnek gondolja az e világi aktivitást – ez a sokat emlegetett, Max Weber-féle *e világi aszkézis*, **[15]** amely nem tétlen kontempláció, hanem lázas, a hétköznapi világának profán tevékenységét megszentelő sürgés-forgás. A puritanizmus egyszerre véli nagyon távolinak és közelinek Istent: a szentet, a szakrálist a külső természetből az ember bensőjébe helyezi. Nincs papi közvetítés, a lelkiismeret szavára kell figyelniük – miközben mély vallási jelentőséggel ruházza fel a praktikus világi tevékenységet. A kiválasztottnak kötelességük személyes kiválasztottságuk jeleit kutatni, de nem a világtól elzárva, kolostorok falai között, hanem szüntelenül tevékenykedve, átalakítva a világot. Közel vannak az utolsó idők, s nekünk kötelességünk együttműködnünk a Teremtővel az isteni terv végrehajtásában – a puritanizmus mélyen vallásos új embertípusa kényszeresen hiperaktív. A kiválasztott egyik kezében a Bibliát tartja, a másikkal földet művel, házat épít, vállalkozik, gépezeteket konstruál. A kor általánosan elterjedt metaforája szerint az univerzum már nem Isten által teremtett élő, organikus egész, amelyben a létezés különböző szintjei hierarchikusan fölépített univerzummá kapcsolódnak, hanem egy nagy óraszerkezet. **[16]** Ezt az isteni órasmester konstruálta, s húzta fel egykor, hogy aztán az magától, belső törvényei szerint működjön. Az Alkotó csak akkor avatkozik be, amikor a gigantikus szerkezet meghibásodik.

A tudásról alkotott kép is átalakul: úgy ismerünk meg valamit igazán, ha elő tudjuk állítani. Ez a praktikus, technológiai tudás a kora újkori, millenarizmustól átfűtött kálvinista szekták képzeletvilágában hozzájárul az elhalványult istenképiség helyreállításához. Alapvető vallási kötelesség a technológiára válható tudás gyarapítása, hogy Isten teremttársai lehessünk a teremtés tökéletesítésben. A végeredmény paradox: az ember teremtmény voltának őszinte átélése és a világ átalakításának hübrisszel terhelt vágya a hívő gondolatvilágában összekapcsolódik, s az e világi aktivitás hajtómotorja lesz. A technológiai fejlődésben élen járó 17. századi, túlfűtött millenarista légkörű puritán Anglia valóságos inkubátora a modern technológiát és tudományt a mély vallásossággal ötvöző embertípusnak: példák hosszú sora bizonyítja, hogy az újkori tudományt megteremtő korszakos figurákban – Robert Boyle vagy Isaac Newton például – mennyire összefonódik spiritualitás és tudományos tevékenység. **[17]** Lényeges, hogy ez nem csak az elit körében van így; a feltalálás, ügyes szerkezetek konstruálásának vallási legitimációval megerősített vágya jellemzője a szigetország társadalmi légkörének: olyan társadalmi presztízzsel ruházza fel a technológiát és tudományt, amely a modernitásba vezető áttörés döntő tényezője.

Ez egybevág Max Weber állításával a protestáns vallási etika és a kapitalizmus összefüggéséről. A profitelvű gondolkodás és viselkedés mozgatórugója a mélyen átélt spiritualitás: a vállalkozás és tőkegyarapítás mozgatórugója nem az egyéni mohóság és nyereségvágy, de nem is a gyümölcsök élvezetének hedonista motívuma, hanem az őszinte érzés, hogy ez a hívő ember Isten által előírt kötelessége: a talentumokkal sáfárkodás bibliai parancsa a puritán vállalkozó számára a tőkegyarapítást vallási kötelességgé nemesíti. A gondolat összefonódik az ágostoni teológia által inspirált kálvini predestinációs teóriával. Ez e világi passzivitást is eredményezhetne: hiszen ha túlvilági sorsunk eleve elrendeltetett, s az üdvözülés kizárólag az isteni kegyelemtől függ, ugyan miért kellene törnünk magunkat ezen a világon? Ám jön egy teológiai csavar: a kiválasztottnak kötelessége kiválasztottságuk jeleinek kutatása. Márpedig az üzleti siker ilyen jel – a tétlenség az ördög párnája, tartja a korabeli puritán mondás.

harmóniát lát

Mindez így van az újkor elején – sugallja a szekularizációs teória. Az e világi aszkézis és a protestáns etika elengedhetetlen az eredeti tőkefelhalmozás

beindulásához, ám néhány évszázaddal később, amikor a kapitalista gépezet már önfenntartó üzemmódra vált, nincsen szükség a kenőolajként működő vallásra. Isten alakja lassan elhalványodik, majd végleg eltávozik ebből a világból – ezt a folyamatot nevezik szekularizációnak. A történelmet lezáró második eljövétel és a vallási üdvözülés gondolatát az emberi faj végtelen tökéletesedésének eszméje váltja föl – ehhez nincs szükség Istenre és vallásra. Az induláskor, a masinéria beüzemelésének időszakában az újkori tudomány alapító atyáinak tudatában vallás és tudomány nem ellentétes. Nemcsak Newtonra érvényes, hogy egy millenarizmustól erősen átítatott vallási közösség aktív tagja – hetednapi adventista, aki a prófétai rangig viszi a gyülekezetben. **[18]** Számos tudós kollégája, akik ott vannak a Royal Society alapítói között, nagyon hasonlóan éli életét és műveli tudományát. Hogy Newton, az újkori tudományos világkép megalapozója teológiai kommentárokat ír a *Jelenések könyvéről* és az ugyancsak gyakorta forgatott *Dániel könyvéről*, s hogy saját teológiai és tudományos működése között problémamentes harmóniát lát, és az előbbit fontosabbnak véli az utóbbinál, nem kivétel, hanem a korban – kiváltképpen Angliában – domináns felfogás.

Igen, ez talán így van a 17. században; de a későbbiekben a tudomány és a technológia ugyanúgy nem igényli a vallási legitimációt, ahogyan a kapitalista gazdaság sem. Jól elvan Isten nélkül – ezt sugallja az ismert anekdota: Amikor Pierre Simon de Laplace előadta Napóleonnak a világegyetem keletkezéséről és természetéről szóló elméletét, a császár, figyelmesen végighallgatta, de kifogásolta, hogy a szisztémában nincs helye Istennek. A csillagász így válaszolt: 'Sire, nem volt szükségem erre a hipotézisre.'

Ez a – sokáig egyeduralkodó – szekularizációs koncepció arra a – leegyszerűsítően értelmezett – másik híres weberi tételre hivatkozik, hogy a modernitás történetének legfontosabb jellemzője a világ *varázstalanítása*, a transzcendens dimenzió eltűnése és az életszférák racionalizálódása. A szekularizációs teória szerint a modern világ alapvető történése az elvilágiasodás folyamata, amelyben a vallás helyét a tudomány

és az arra épülő technológia veszi át. Kétségtelenül van olyan szöveghely Webernél, amely ezt az értelmezést támasztja alá. A protestáns etika és az e világi aszkézis eltűnéséről – meglehetősen melankolikus, kultúrkritikai hangvételben, értékvesztésnek láttatva a fejleményeket – így ír:

„(...) mióta az aszkézis a szerzetesi cellákból áttevődött a hivatás világába és az e világi erkölcsösséget uralni kezdte, egyúttal abban is közreműködött, hogy felépüljön a mechanikus-gépi termelés technikai és gazdasági előfeltételeihez kötött modern gazdasági rend hatalmas kozmosza. (...) Miután az aszkézis átépítette a világot, s miután munkálkodott e világban, e világi javak olyan növekvő, s végül is olyannyira menthetetlen hatalomra jutottak az emberek fölött, mint még a történelemben soha korábban. Az aszkézis szelleme ma már – végérvényesen-e, ki tudja? – elillant ebből az épületből. A győzedelmes kapitalizmusnak, mióta a gépi alapokon nyugszik, nincs többé szüksége rá mint támaszra. Végérvényesen halványodni látszik nevető örökösének, a felvilágosodásnak rózsás kedve is mai életünkben és a 'hivatásszerű kötelesség' gondolata mint egy valaha volt vallásos hittartalom kísértetének árnya él csupán.” **[19]**

Ám Weber tézise a varázstalanításról magánál a szerzőnél sem egyértelmű. **[20]** Jason Ā. Josephson-Storm, amerikai vallásfilozófus szerint a varázstalanítás, vagyis a modernitás mítosztalanságát kimondó tétel valójában a modernitás központi mítosza, amely – ha az eszmetörténet és az empirikus vallásszociológia eszközeivel

némiképpen megkapirgáljuk – nem igazán állja meg a helyét. **[21]** A vallástudományi szakirodalomban persze vita indult a könyvről, érvek hangzanak el pro és kontra, **[22]** ám a szerző korántsem áll egyedül tételével, s nem is ő az első, aki ezt a gondolatot fölveti.

fokozódó intellektualizálódás

Weber 1919-es, *A tudomány mint hivatás* című előadásában a modern világ alapvető jellemzőjeként mutatja föl a racionalitást, amely hosszú folyamat eredménye. „Először is

tisztázzuk, voltaképpen mit jelent gyakorlatilag ez a tudomány és a tudományos irányú technika révén történő intellektualisztikus racionalizálódás. (...) jobban ismerjük a saját életfeltételeinket, mint egy indián vagy hottentotta? Aligha. Annak, aki a villamoson utazik, hacsak nem szakfizikus, sejtelve sincs arról, hogyan indul el a villamos. (...) A vadember összehasonlíthatatlanul többet tud a maga szerszámairól. A fokozódó intellektualizálódás és racionalizálódás tehát *nem* jelenti az ember saját létfeltételeinek fokozódó általános ismeretét. Hanem valami mást jelent: annak tudását vagy az abban való hitet, hogy ha *akarjuk*, bármikor megismerhetjük ezeket, hogy tehát itt elvileg nem működnek közre semmiféle titokzatos, kiszámíthatatlan hatalmak, hogy ellenkezőleg, *számítással uralmunk alá* hajthatunk – elvben – minden dolgot. Ez azonban azt jelenti, hogy feloldjuk a világot a varázslat alól. Nem kell többé vadember módjára, akinek a számára léteztek titokzatos hatalmak, mágikus eszközökhöz nyúlni, hogy uralmunk alá gyűrjük vagy kérleljük a szellemeket. Technikai eszközökkel és számítással érjük ezt el. Az intellektualizálódás elsősorban ezt jelenti.” **[23]**

Weber a modern technológia és tudomány legfontosabb jellemzőjének a világ kiszámíthatóságának képzetéhez társuló uralmi vágyat tartja. A zöld gondolkodás technotudomány-kritikájának pontosan ez a központi tétele. Weber szerint a modern világ alapvető jellemzője a világ racionális megismerhetőségébe vetett hit. Hiszünk abban, hogy racionális eszközökkel bármikor megismerhetjük saját létfeltételeinket –

ez pusztán döntés kérdése. Weber tehát nem azt állítja, hogy a hit eltűnik a világból, hanem változik a tárgy: a modern ember nem a transzcendensben, hanem az észben hisz.

Csak hogy saját létfeltételeink ismerete nem csupán technikai jellegű, hanem értékteli tudás is. Hogyan adunk értelmet a saját életünknek? Mit kezdünk a halállal? Olyan kérdések ezek, amelyekre korábban a vallás adott felelet. Mivel helyettesíti ezt a modern technotudomány? Nem kell-e szükségképpen pszeudo- vagy kvázi-vallássá válnia? Weber az előbbi gondolatmenet folytatásaként pontosan ide, az emberi esendőség legkínzóbb következményéhez, a halállal szembesülés kérdéséhez jut. Hogyan értelmezi a modern ember a saját esendőségét? Nemigen tud mit kezdeni vele, mondja Weber rezignáltan Lev Tolsztojt idézve. Ezért szerinte a modernitás alapeszméje, a haladás a ludas: „(...) a civilizált, a 'haladásba', a végtelenbe beállított egyedi életnek a maga saját, immanens értelme szerint nem szabadna befejeződnie. Mert hiszen aki benne áll a haladásban, azelőtt mindig nyitva van a további haladás; aki meghal, sohasem a csúcson áll, mert a csúcs a végtelenben van. (...) S minthogy a halál értelmetlen, a kultúra embere is az, hiszen éppen a maga értelmetlen haladni akarásával pecsételi értelmetlenségé a halált.” **[24]**

A vallási fogyasztó és a bevásárlóközpont-vallásosság a kései modernitás technológiai univerzumában

A gondolatmenet nyomán nem is olyan meglepő, hogy sem az empirikus vallásszociológia adatai, sem a kortárs tudomány és technológia művelői többségének önértelmezése, de még a tudománnyal és technológiával kapcsolatos elvárások sem támasztják alá, hogy a vallás eltűnt a hétköznapiakból és a technotudomány szférájából.

A vallás helyzetéről szóló elméleteket sokáig a szekularizációs narratíva uralta. Tudományos közmegegyezés volt, hogy az idő előrehaladtával a vallás folyamatosan teret veszít, egyre kevesebb szerepet játszik a modern ember világképében. Csakhogy az utóbbi évtizedek empirikus vallásszociológiája egyértelműen a szekularizációs

folyamat megtorpanásáról tanúskodik. Persze országonként különbözően, de tapasztalható, hogy a hagyományos nagy vallások és egyházak sok helyütt valóban visszaszorulóban vannak, ám ezzel egy időben új típusú, posztmodern spiritualitás hódít. Ennek jellemzője, amit a vallásszociológusok – némi pikírtséggel – bevásárlóközpont-vallásosságnak neveznek. Tolom a bevásárlókocsimat a polcok előtt: egy kis kereszténység innen, némi szufi misztika onnan, egy kevés zen-buddhizmus a másik polcra, nem feledkezve meg arról, hogy némi boszorkányhitet is kivegyünk a mélyhűtött termékek rekeszéből – s máris kész az ínycsiklandó *New Age*-menü!

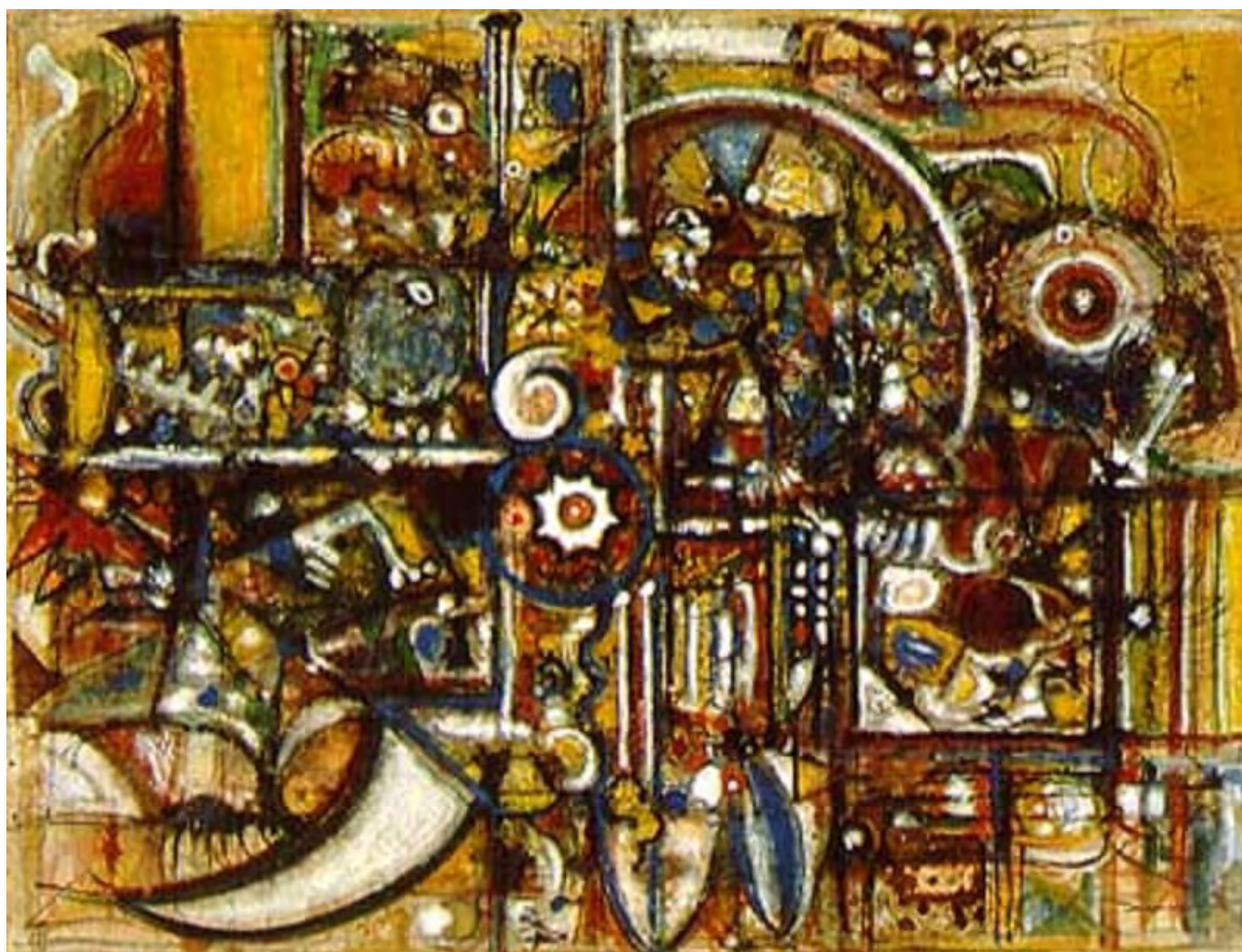
vulgárliberális tévképzet

Az irónia érthető – s talán nem is teljesen jogosulatlan –, de a hitigény akkor is valóságos, és kétségtelen, a posztmodern techno-világba vetettség tényéből, a

magányosság, az elesettség és kiszolgáltatottság érzéséből táplálkozik. Jelzésértékű, hogy ez mindig közösségek alapításával, vagy a közösségekhez csatlakozással jár – mert a vallás, ellentétben a vulgárliberális tévképzettel, szükségképpen közösségi jelenség. A vágy mozgatja, hogy az Isten és köztem mint hívő közötti vertikális én-te viszony kiegészüljön a hívőket összekötő horizontális 'mi' relációval.

Korunk talán legismertebb vallásszociológusa, Peter L. Berger – korábbi szekularizációs koncepcióját elvetve **[25]** – fejtegeti, hogy a szekularizációs teória empirikusan tarthatatlan, különbséget kell tennünk szekularizáció és a modern világ plurálissá válása, *pluralizációja* között. Az utóbbi kétségkívül a modernitás központi ténye, ám ez egyáltalán nem áll szemben a vallással. Néhány évvel ezelőtt megjelent könyvének címe szerint a modernitást nem az oltár eltűnése, hanem oltárok sokasága jellemzi: „A tudományt gyakorta úgy emlegetik, mint a szekularizáció fő okát. A tudományos megértésről feltételezik, hogy marginalizálja a vallást, végül pedig hiteltelenné teszi azt. Sohasem voltam nagyon elragadtatva ettől az értelmezéstől. A legtöbb embert alapvetően befolyásolja a modern tudomány által teremtett technológiai forradalom, azonban a tudományos érvelés nem határozza meg hétköznapi életbeli gondolkodásmódjunkt. Azt gondoltam, hogy a pluralizmus (...) ugyancsak táplálja a szekularizációt – megfosztja a vallást adottnak vett jellegétől. Ez

helyes meglátás volt, azonban elkövettem egy lényeges hibát: a pluralizmus aláássa a vallási bizonyosságot és megnyitja az utat nagyszámú kognitív és normatív választási lehetőség számára. Azonban a világ nagy részén ezek a lehetőségek vallási jellegűek. (...) A modernitás nem vezet szükségképpen szekularizációhoz: ahol ez így történik, ott ez a fejlemény nem olyan, amit eleve feltételezettnek kell tekintenünk, hanem magyarázatot igényel. A pluralizmus valóban jelentős kihívás a hit számára, ám ez különbözik a szekularizáció kihívásától. (...) A jelenkori világ, kevés kivételtől eltekintve, éppen olyan intenzív módon vallásos, mint bármelyik másik a történelem folyamán. Valamennyi nagy vallási tradícióra igaz az, hogy nemcsak túlélőnek bizonyult, hanem erőteljes újraéledési mozgalmakat is produkált.” **[26]**

Bronislaw Szerszynski a technológia, a természet és a szakrális fogalmainak különböző történeti korszakokban és civilizációkban történő megjelenési formáit elemezve arra a következtetésre jut, hogy a szentség a modern világból és annak

technológiai civilizációjából korántsem tűnt el, csupán új formában jelenik meg. **[27]**

A szakrálisnak négy történeti formáját különbözteti meg. Az archaikus kultúrákban annak a természetnek a különböző jelenségeiben és helyeiben – vihar, villám, kő, fa stb. – mutatkozik meg, amely az emberi és állati társadalmak együttélésének színtere. A vadászat nem az élelem biztosítására szolgáló célracionális tevékenység, hanem az elejtendő állattal folytatott társadalmi interakció – ennek része az elejtett vadnak bemutatott kiengesztelő szertartás. Az archaikus ember szocializálja a természetet, amely számára szakrális és profán zónák sokasága.

mindenki önmaga papja

A monoteista vallásokban a szakralitás világteremtő istenség formájában, egy axiális tengely mentén strukturálódó univerzum létrehozójaként jelenik meg; kívül van azon

által teremtett világon, amely saját működésmódú szféra. Az újabb, harmadik történeti típusát a protestantizmus produkálja. Tovább radikalizálja a vertikálisan elképzelt viszonylatokat. A messzi egekben lakozó Isten és az e világ között nincs többé mágikus-papi közvetítés. Isten egyszerre van nagyon távol és nagyon közel: visszahúzódik az általa teremtett óramű-világ mögé, de ott lakozik a hívő lelkében, aki ennek a belső bírónak az útmutatása alapján éli tevékeny életét, amelyben a techné, a technológia mind nagyobb szerepet játszik – mindenki önmaga papja. Szerszynski szerint a szakrális a modernitásban sem tűnik el: a vertikális viszonylatot azonban a horizontális váltja föl – ez a modernitás immanens szakralitása.

A huszadik század végének posztmodern világában a szakralitás pluralizálódik, szubjektív spirituális attitűdök összességéként jelenik meg. Ha úgy tetszik, egyfajta politeizmus ez, de nem archaikus értelemben, mert itt a spiritualitás élmény összekapcsolódik a kései modernitás szofisztikált technológiájával, és a vallás nem objektíven adott – amelyet, örököl, amelybe beleszületik az ember – hanem az egyéni választás teremti és tartja életben. Bizonyos értelemben igaz Feuerbach meglátása: az ember maga teremti isteneit.

Jason Ā. Josephson-Storm számos példát említ a posztmodern, technológiával összefonódó vallásosságra. **[28]** Az egyik japán szigeten, Shikokun, Kotohira városában – amely a vallási zarándoklatok és a turizmus kedvenc célpontja – találunk egy szentélyt, számos fogadalmi tábláskával. Az egyik az első japán űrhajóst, Akiyama Toyohirót ábrázolja űrruhában, az űrhajó mellett. A táblácska szövege Konpirának, a hajósok istenének mond köszönetet a sikeres vállalkozásért.

Az erősen pszeudo-vallás jellegű *technológiai poszthumanizmusban* aztán a technológia központi szerephez jut. Napjaink tömegkultúrája – a társadalmi képzelet legerősebb formálója – egyébként is tele van a paranormális jelenségek és a tagjait manipuláló technológiai társadalom összefonódását megjelenítő víziókkal, a vámpír-filmektől az *X aktáig* – mint tudjuk, az 'igazság odaát van!' A technocivilizáció hétköznapi valósága mögött fölsejlik a hétköznapiokba újra és újra betörő okkult-misztikus magasabb realitás; mágusok és szoftverszakértők élnek itt együtt a mélyebb valóságot nem ismerő, szorongó és kiszolgáltatott fogyasztók millióival. És hát persze a filmekben megjelenő világ sajátos tükörképe a fogyasztói valóságnak. A *Penge-sorozat* vámpírfilmjeiben fölsejlő vámpírtársadalom nagy többségét szegény, vérből és fizetésből élő közvámpírok teszik ki, akiket az előkelő vámpír-arisztokrácia luxusban élő klánjai irányítanak. Ernest Gellner – Adorno és Horkheimer gondolatmeneteire emlékeztetően – írja le a szituációt, amelyben az új típusú *kultúripar* tömegméretekben változtatja árucikké a mágia-hitet:

„Max Weber úgy gondolta, hogy a racionális ipari termelés magával hozta a hideg, 'varázstalanított' világ vízióját (...) Ám a valóban fejlett ipari társadalom nem hideg racionalitást kíván fogyasztóitól; ezt legfeljebb termelőitől várja el. Ahogyan egyre fejlettebbé válik (...) mind több lesz a fogyasztó és mind kevesebb a termelő; rövidebb munkaidő, több idő a szórakozásra. Az egész inkább a gondtalanság érzésének és a manipuláció lehetőségének kiterjesztése felé mozog, mintsem a szigor és ridegség irányába (...) a bőség társadalmának egyik nagy nyeresége, az életviszonyok további kiegyenlítődének újabb lépése, a [világ] varázssal való újbóli felruházása (re-enchantment) manapság tömegtermelészerű, egységesített és racionalizált.” [29]

Amerika a második Éden és az amerikai második Ádám

A modern technotudomány fellegvára, a – Neil Postman könyvének magyarra nemigen lefordítható, de nagyon kifejező címét kölcsönvéve [30] – a *Technopoly*. A nagy posztmodern társasjáték szülőházaja, az Amerikai Egyesült Államok, mélyen vallásos ország. A bevándorlók jelentékeny hányada, a magterületnek, a hajdani Új-Angliának a népessége, a puritán szekták tagjaiból kerül ki, akik magukkal hozzák a millenarista attitűdtől átítatott protestáns kereszténységet. A későbbiekben – a szekularizációs tézisnek ellentmondva – a vallási elkötelezettség nem csökken, a 19. század egymást követő technológiai hullámainak idején erős korrelációt mutat az új

technológiák föltalálását és bevezetését kísérő, időnként a megszállottság határát súroló lelkesedéssel. Edward Bellamy, 1887-es, *Visszanézve* című utópiájában a technológiai jövőbe csöppent főszereplőnek így magyarázza el egy másik szereplő, hogy a szuperteknológia miként gyógyította meg az előző, barbár korszakok nyumorúsága által eltorzított emberi természetet:

istenszerűek

„A romlottságnak azok a jegyei, amelyek korábban oly nagyra nőttek, s oly nagymértékben elhomályosították a jó vonásokat, pincegombaként enyésztek el a friss levegőn, és a nemes vonások oly bőségben tűntek föl, hogy az a cinikusokat dicshimnusz-szerzőkké változtatta, s az emberiséget, a történelemben először, azzal kísértette meg, hogy beleszeressen önmagába. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, amit a régi idők jósai és filozófusai sohasem hittek volna, hogy az emberi természet, lényegi tulajdonságait tekintve, nem rossz, hanem jó.” **[31]**

Bellamy műve egyébként a jövő Amerikáját – Huxley *Szép új világának* számos gondolatát évtizedekkel megelőzve – totális jellegű, szofisztikált manipulációs módszereket alkalmazó, az élet minden szegletét technológiák segítségével átszervező, nagy trösztök által irányított fogyasztói társadalomként írja le. Későbbi, *Egyenlőség* című könyvében azonban már szkeptikusabb: „Ez a fajta örület a gazdasági célokból létrehozott mind több, mind nagyobb, mind szélesebb körű találmány iránt, láthatóan teljes érzéketlenséggel párosulva aziránt, hogy ezekből végeredményként származik-e valamiféle jótétemény az emberiség számára vagy sem, csak akkor válik érthetővé, ha az eszement izgalom azon furcsa járványai egyikének tekintjük, amely időnként egész népeket hatalmába kerített, kiváltképpen a középkorban. Nincsen rá racionális magyarázat.” **[32]**

Az amerikai nemzeti identitásban a mai napig alapvető szerepet játszó *frontier-tapasztalat*, a 19. század végéig tartó folyamatos nyugat felé tolódás élménye a millenarista kálvinizmus fogalmi keretében jelenik meg. A végtelennek tetsző földrajzi tér benépesítésének története a bibliai apokaliptikus iratok, mindenekelőtt a *Jelenések könyve* utolsó időkről szóló vízióinak segítségével kap szimbolikus értelmet a kortársak kollektív képzeletében. Az „új ég új föld” szuggesztív metaforája a második Ádám képzetével társul – ehhez jön az érintetlen természetnek a Sátán által uralt végtelen vadonkénti megjelenítése. **[33]** A telepesnek a magával hozott technológiai készségek és eszközök segítségével kell e világi édenkertté változtatnia a vadont: az Úr parancsát követve, egyik kezében a Bibliát, a másikban puskát vagy szekercét tartva. Az Újvilág minden látogatójának szemet szűrő amerikai feltalálás-mánia meglepően jól megfér a démonhittel, mint azt a salemi boszorkányperek is bizonyították. A vallásos életvitel puritán racionalizálása nem tünteti el a démonokat és boszorkányokat. Ezek léteznek, de gonoszak, a hívőnek kötelessége elpusztítani őket.

a vallásos aktivizmus

A vallásos aktivizmustól fűtött ember, aki a természetet technológiai eszközökkel formálná-hódítaná, tevékenységét isteni küldetésnek tekinti. Az attitűd végigkíséri az amerikai

technotudomány minden vállalkozását az atombomba létrehozását célzó Manhattan Projekttől az Apolló-programig és a kortárs biotechnológiáig. Az Apolló-program vezetője, Werner von Braun, aki a Londont bombázó német V-2 rakéták főkonstruktorja a II. világháborúban, s az amerikai hadiszákmány egyik legértékesebb tétele, Amerikában, katonai védőőrizetben, a Fort Bliss-ben levő katonai támaszponton megtér, hitvalló keresztény lesz. Számos írásában és interjújában fejtegeti, hogy az űrutazás vallási kötelezettség; ezzel lehetségessé válik az evangélium hirdetése az új világokon is. **[34]** John Glenn, az az amerikai űrhajós, aki a szovjet Gagarin űrrepülése után egy évvel megkerüli a Földet, a kongresszusi meghallgatáson elmondja, mennyire komolyan veszi hitét. A holdat 1969-ben először elérő Apolló-11 legénységének egyik tagja, Edwin Aldrin, a presbiteriánus egyház presbitere, a holdkomppal leszállva az égitest felszínén, kiszállás előtt, a magával hozott ostya és egy fiolába rejtett bor segítségével úrvacsorát mutat be. **[35]** Évekkel korábban, 1963-ban az amerikai katonai káplánok összejövételén Robert Campbell dandártábornok kijelenti, hogy agnosztikusoknak nincs helye az amerikai űrprogramban. **[36]**

Persze lehetne azokat sorolni, akik nem voltak vallásosak. Ám, a közelmúlt és a jelen közvélemény-kutatásain, valamint szociológiai felmérésein alapuló statisztikák egyértelműen bizonyítják, hogy Amerikában a vallásosság erősen jelen van a hétköznapi életben. A nyugati világban a feltámadás, a személyes ördög, s egyáltalán a legkülönbözőbb spirituális és okkult jelenségek hite sehol sem annyira elterjedt, mint ott. A felmérések szerint a magasabb iskolai végzettség nem jár együtt a démonokba, vámpírokba, szellemekbe és spiritiszta jelenségekbe vetett hit elvetésével. Éppen ellenkezőleg! **[37]**

Ahogy azt David E. Nye technológiatörténész rámutat, **[38]** a fenségesnek, az emberit végtelen módon meghaladónak, az embert borzongással, áhítattal és tisztelettel eltöltő objektumnak a képzete, **[39]** amely eredetileg az istenivel való találkozás élményéhez kötődik, az amerikai társadalmi képzeletben az egyedülálló amerikai tájhoz – Niagara-vízesés, Grand-kanyon stb. –, majd a különböző technológiai teljesítményekhez kapcsolódik. Ez akkor következik be, amikor Amerika a *Kert* korszakából a *Gép* korszakába lép át. **[40]** A természeti fenséggel összeolvadó, teológiai és vallási tartalmakat magába emelő technológiai fenséges képzete a nemzeti tudat meghatározó eleme, és jellegzetesen amerikai jelenség. A fenséges megtapasztalása tömegben történik – a turista- és kultúripar az az ágens, amely közvetít az egyén és a benne kvázi-vallásos áhítatot kiváltó tárgy között, artikulálja a fenséges megtapasztalásának módját. A vallásos dimenzió azért elkerülhetetlen, mert a találkozás tapasztalata nem írható le a közbeszéd fogalmaival. **[41]** A fenséges mindig társadalmi konstrukció, amelynek története van. Nye szerint az amerikai technológiai fenséges a kulturális evolúciós folyamatban egymást követő formákban tűnik fel. Az első, az *ipari fenséges* valamikor az 1830-as években jelenik meg, és nagyjából 1930-ig meghatározó. Hidak, csatornák, gyárak, mozdonyok, autók, világkiállítások, vasutak az áhítat tárgyai. Mindezek összekötődnek a kollektív vállalkozás képzetével, s a tapasztalat fontos eleme a republikánus attitűd, a részvétel érzése, az a tudat, hogy az egyén maga is tevékeny az áhítat tárgyának előállításában. A második megjelenési forma az *elektromos fenséges*, amikor az áhítat tárgya a kivilágított metropolis. A közösség és az aktivitás érzése – magam is lakója vagyok a városnak, amelyben tevékenykedem – még megvan, bár jóval törékenyebb. A harmadik forma akkor tűnik föl, amikor az áhítat érzése a fogyasztás tárgyaihoz kapcsolódik. Az uralkodó attitűd itt a passzív fogyasztói érzés.

gombnyomogató többség

A technológia és vallás viszonyát vizsgálva nem szabad elfelednünk, hogy voltaképpen két – egymástól persze nem független – dolgról van szó. Az egyik a technológiákat létrehozó, a modern technotudományt üzemeltető elit attitűdje, a másik az ún. köznép, a technológiát felhasználó, annak működését egyáltalán nem értő,

'gombnyomogató' többségé. A kettő közötti szakadék az utóbbi száz évben óriásira tágult: amikor Max Weber arról beszélt, hogy a mérnökökön kívül nemigen érti senki, hogyan is indul el a villamos, a maihoz képest még idilli állapotról volt szó: a kőbalta és a villamos között bonyolultságban, technikai szofisztikáltságban alighanem kisebb a távolság, mint a villamos és az okostelefon között. Pedig elvileg mindenki számára elérhető tudásról van szó. De mit jelent az, hogy *elvileg*? A premodern társadalmakban az lehet a túlvilági hatalmak és a közösség közötti spirituális bróker – sámán, táltozó, pap stb. –, aki valamilyen különleges, nem e világi eredetű képességgel rendelkezik. Általában a képességhez valamiféle képzés is szükséges: ennek célja a képesség felszínre hozatala, kimunkálása – tanítvánnyá fogadás, beavatás stb.

Modern viszonyok között a sajátos tudományos–technikai képzéshez nem kell nem e világi eredetű képesség. Ám az elvi egalitarizmus nem jelent korlátlan hozzáférést. Elég megnézni a kihullási rátákat a műszaki egyetemeken. A

gyakorlatban a többség ugyanúgy nem lehet ennek a speciális tudásnak a birtokosa, ahogyan premodern viszonyok között is csak kevesen lehettek táltosok, sámánok vagy éppen vajákosok. A modern mérnökképzés 19. században alapított intézményeit kezdettől körüllegi valamiféle kvázi-vallásos aura, nagyon erős a hajlam, hogy a modern mérnök – a külvilág számára sugárzott képben és a szerep önértelmezésében egyaránt – a tudomány fölként papjaként jelenjen meg. A haladás víziója – amely a 19. századtól egyre erőteljesebben technológiai haladást jelent – egyébként is nagyon határozottan vallási jellegű elvárásokkal és asszociációkkal társul. A keresztény üdvtörténeti előzmények után ez nem meglepő. Hogy a vallási beállítottságtól szabadulás a progresszió történelmi hozadéka, azt már a kezdetek is erőteljesen megkérdőjelezzik: a jakobinusok bevezetik Ész istennő kultuszát, és oltárt állítanak számára a Notre Dame-ban.

a kiteljesedett bűnösség

A 20. század vörös és barna totalitarizmusába szervesen épülnek be mitikus-vallási elemek. A marxi teória – kivált annak tömegfogyasztásra szánt, vulgarizált

változata – sok mindenben adósa a keresztény üdvtörténeti sémának. A történelem végén az emberiséget a kiteljesedett bűnösség korszakából, a kapitalizmusból kiemelő munkásosztály és a kommunista társadalom víziója erősen emlékeztet az utolsó időköt és a megváltást tárgyaló keresztény szoteriológiára. A teóriát a gyakorlatba átültető Szovjet-Oroszország kommunizmus-koncepciója technológiai utópia – kommunizmus = szovjethatalom + villamosítás –, erős vallási felhangokkal.

[42] Az orosz ortodox kereszténység küldetéstudata és az ehhez kapcsolódó orosz kiválasztottságtudat – szent Oroszország, a világ kovásza – keveredik a technológiai megváltásba vetett hittel. Abszurdnak tűnik, ám igaz: Lenin bebalzsamozása mögött ott munkál az elképzelés, hogy a tudomány és technika jövőbeli fejlődése majd lehetővé teszi a karizmatikus vezér és a nagy teoretikus feltámasztását. Egy darabig még halhatatlansággkutató intézet is működött. Az egész erősen emlékeztet a jelenkori transzhumanizmus elképzelésére, amely szerint a *krionika*, vagyis a lefagyasztásos technológia segítségével a holttestek életre kelthetőek lesznek, mielőst a technológia eléri a szükséges fejlettségi fokot.

A náciizmus okkult gyökereiről már sokat írtak, **[43]** ahogyan arról is, hogy ebben faji misztika és technológiai modernizáció milyen bizarr módon keveredik, s hogyan fér meg egymással a spiritizmus és az autópályák építése. Mindez a húszas évek weimari Németországában gyökeredzik; az akkori légkört jól dokumentálja Szabó István *Hanussen* filmje. A kortárs populáris tömegkultúra egyik kultuszfilmjében, az *Indiana Jones és a frigyláda fosztogató*ban a főhős a náccal versengve keresi a világ felett korlátlan hatalmat biztosító frigyládát. Az ötlet nem pusztán a rendező leleménye; a náci mozgalom – magát a Führert is beleértve – számos szállal kapcsolódik az okkultizmushoz. Ám ez a pre-keresztény új-pogány mitológiához való vonzódás. A fajelmélet Gobineau-féle változatát, középpontjában a fajok egyenlőtlenségével, továbbfejlesztő náciizmus számára nyilvánvalóan nem elfogadható az egalitárius keresztény univerzalizmus. A pacifista keresztény mennyország eszméje zsidó és nőies elgondolás a náci számára; az igazi árjának a harcosok számára fenntartott Valhalla kedves, s a történelmet lezáró nagy csatát nem Armageddon mellett vívják; az istenek alkonyának a skandináv mitológiából ismert *Ragnarök* lesz ez, amelyben Thor kalapácsa helyett a tigris tankok és V-2 rakéták játsszák a csodafegyver főszerepét.

Az emberi állapot meghaladása a technológia segítségével: a transz- és poszthumanista vízió [44]

Hajlunk a vélekedésre: vagyok én, és van a technológia; a kezemben tartott mobiltelefon és saját énem jól különválasztható. Csakhogy ez nem igaz: valamely egyszerű eszköz is megváltoztatja a viszonyaimat, elvárásaimat, cselekvésemet – a részemmé válik. Egy 19. századi példa: a vasút megváltoztatta idő- és térképzeteinket, vagyis az emberi bensőt. [45] És hol voltunk még akkor az embert megváltoztató kortárs biotechnológiától? Általánosságban elmondható, hogy a technoszféra kiépülésével egyre nehezebb egyértelmű különbséget tenni organikus és mechanikus, szerves és szervetlen, gép és ember között. A világtörténelem első, 1914–18-as technológiai háborújának tapasztalatait megíró Ernst Jünger meglátása, hogy a háború poklában összeolvadt a meleg hús és a hideg acél, napjainkra több jól hangzó metaforánál.

a második Ádám

A hetvenes-nyolcvanas évektől nemcsak a francia posztmodern gondolkodás kedvenc témája a gépember, a *kiborg*, hanem a kortárs populáris filmnek is. A korszak egyik kultuszfilmje, a *Terminátor*

erre a motívumra épül. És a cselekményből nem hiányzik a vallási motívum. Emlékezzünk csak az emberbőrbe bújt robotra – Arnold Schwarzenegger, a 'stájer tölgy', az egykori testépítő, későbbi kaliforniai kormányzó alakítja –, mikor az időben visszautazva megérkezik a jelenbe. Fényeffektusok közepette meztelenül, a semmiből csöppen világunkba. A jelenet Ádám teremtését idézi; ő a második Ádám. [46] Döntő különbség persze, hogy ő nem Isten, hanem a technológia teremtménye. Ám a kiborg többé már nem csupán filmes fikció: a szkafanderbe bujtatott űrhajós nem maradhatna életben gépi életfenntartó rendszer nélkül, jóllehet itt a gépi elem még a testen kívül van. A különböző gépi implantátumok vagy az idegpályákkal összekapcsolt művégtag esetében pedig szerves és szervetlen tényleges fúziójáról van szó.

A transzhumanista mozgalom az emberi állapotot akarja gyökeresen megváltoztatni technológiai eszközökkel, a biotechnológia, a génmanipuláció, nanotechnológia és a robotika segítségével; a cél az öregség, betegség és halál legyőzése. Roppant erősek a vallási felhangok és áthallások. Az interneten elérhető Nick Bostrom oxfordi filozófus összeállítása, egy kiskáté, amely a gondolatkör alapmotívumait pontokba sorolva poszthumán személyiségekből álló emberi faj megteremtéséről beszél:

„Sok transzhumanista olyasfajta életutat óhajt követni, amely, előbb vagy utóbb, megköveteli a poszthumán személyyé történő átalakulást. Olyan intellektuális magaslatok elérésére vágyakoznak, amely annyival fölötte áll a mostani emberi képességeknek, mint amilyen magasan fölötte van az emberi faj a többi főemlősnek. Ellenállónak lenni a betegségekkel szemben, mentesülni az öregedéstől, korlátlanul birtokolni a fiatalságot és az életerőt, ellenőrzést gyakorolni saját vágyaink, hangulataink és mentális állapotaink fölött. A fáradtság, a gyűlölet és a kisszerű bosszankodás elkerülése. Megnövekedett képesség az örömrre, a szeretetre, a művészi élvezetre és a derűre. Megtapasztalni olyan új tudatállapotokat, amelyek a jelenlegi emberi agy számára elérhetetlenek.” **[47]**

Tehát két, egymást követő fázist képzelnek el. Az első – a *transzhumán* – az ember biológiai defektusainak kijavítása különböző kiegészítő gépi szervek, prosztézisek segítségével; egyfajta kiborg-létállapot ez, amely csak átmeneti, mert ezután sor kerülhet a tudat számítógépbe töltésére. Ezután mindenki kedvére dönthet: vagy marad a számítógépben, vagy visszatölti magát egy másik, szintetikus előállított testbe. Ez a transzhumanisták szerint tulajdonképpen virtuális halhatatlanságot jelent, mert a régi test elhasználódása után a letöltés megismételhető, *ad infinitum*. A végállapot azonban a második, a *poszthumán* fázis, amikor az egyéni emberi tudatok – az evolúció újabb állomásaként – beolvadnak egy mesterséges intelligenciába.

Transz- és poszthumanizmus meg a vallás viszonya, a koncepció kvázi- vagy pszeudo-vallási mivolta fölkelte a kortárs vallásfilozófia és teológia érdeklődését, és elindította a kritikai diskurzust. **[48]**

a halál technológiai tagadása

Általában elfogadjuk, hogy egyfajta olyan kvázi- vagy pseudo-vallásról van szó, amely – önmeghatározása szerint – tudomány- és technológiai-középpontú, ám vallási koncepciókat

és vallási nyelvezetet használ. Ezeket sajátos kontextusba helyezi. Alapvető az emberi természet törékenységének – betegség, öregség, halál – megszüntetése, az emberi kondíció gyökeres megváltoztatása, a tökéletes ember megalkotása, majd az emberi mivolt meghaladása technológiai eszközökkel. Teológiai szemszögből ez azért problematikus, mert az ember teremtményi mivoltának tagadását jelenti, az ember önerőből történő megistenülését tűzi ki legfőbb célként, ami a hívő számára elfogadhatatlan hübrisz, az emberi sors elleni lázadás. A halál technológiai tagadása, a kereszténység központi tételét, a megváltást a technológia segítségével megvalósítható poszt-biológiai állapotként képzelel el. A poszt-szekuláris pillanat *technokratikus eszkatológiájával* van dolgunk, amely a keresztény várakozás gondolatát az aktív paradicsomteremtés eszméjével cseréli föl. **[49]** Végül soron a technológiai és vallási képzelet sajátos keveréke ez, amely a modern technotudomány kontroll-törekvését teszi totálissá: a külső természet ellenőrzésének és átalakításának eszméje kiegészül a belső természet kontrolljának és átalakításának gondolatával. A technológiai uralom akarása az emberi lény meghatározó jegyeként tűnik fel: az ember immár saját technológiai termékeitől nem elválasztható, azokba integrálható és integrálandó entitás. **[50]**

Az emberen túli ember-isten víziója és a digitális kapitalizmus világa

A technológiai transz- és a poszthumanizmus gondolata első hallásra abszurd és sci-fi ízű, extrém hóbort, néhány techno-fantasztikus hagymázos víziója. Az amerikai transzhumanista párt alapítója és elnöke, bizonyos Zoltán István – dagadj honfiúi (és persze honleányi) kebel! – a legutóbbi elnökválasztási kampányban egy koporsóvá alakított autóval járta végig Amerikát. **[51]** Ám bizarr furcsaságnál jóval többről van szó. Amikor Ray Kurzweil, aki a Wikipédia szerint futuroológus, feltaláló, vállalkozó és

író, **[52]** bon mot-ját olvassuk – „Szóval, létezik-e Isten? Hát, én azt mondanám, hogy még nem” –, nem szabad elfelejteni, hogy ez az ember komoly pozíciót (director of engineering) tölt be a világ egyik legnagyobb cégénél, a Google-nál. A gondolkör egyébként is népszerű a Szilikon-völgybeli technológiai elit köreiben; intézményes támasztéka is van már, a Singularity University **[53]** – a poszthumanizmusban a szingularitás, az egyéni emberi tudatokat magába olvasztó kollektív mesterséges intelligencia korszaka, az emberi faj evolúciójának megkoronázása – amelynek célja a poszthumanizmus bevezetése a közgondolkodás főáramába.

A dolog magyarázata alighanem a transz- és poszthumanizmus emberképében keresendő. Kiindulópontja az emberi autonómia technológiai eszközökkel történő kiteljesítése. A Bostrom-féle kiskaté szerint ez egyebek mellett magában foglalja, hogy

mindenkinek jogában áll dönteni arról, meg akar-e halni vagy sem. Elkerülhetetlenül fölvetődik persze a hozzáférés kérdése az emberi állapotot átalakító biotechnológiákhoz. Bostrom maga sem tagadja, hogy a jó anyagi körülmények között élők előnyben vannak. Ám úgy vélekedik, hogy majd itt is bekövetkezik, ami minden technológiával kapcsolatban bekövetkezett: tömegméretekben piacra kerülve minden egyre olcsóbb, s progresszív adózással egyébként is orvosolható a dolog. Nem mindenki ilyen optimista: arra figyelmeztetnek, hogy például a fizikailag és mentálisan tökéletesebb utódok létrehozására irányuló génmanipuláció olyasfajta genetikai szakadékot eredményezhet, amely a fizetőképes kereslet mentén kettészakítja a társadalmat. Játsszunk el kicsit a gondolattal! Mi történik, ha a ma csak a kevesek számára hozzáférhető genetikai javítás eredményeképpen létrejövő, fizikai és értelmi képességeivel valóban a többiek fölé emelkedő Übermensch-elit 'felhúzza a létrát', vagyis hatalmi pozícióját politikai-jogi eszközökkel bebetonozza, létrehozva egy genetikai alapú, kasztokra épülő társadalmat, amelyet Az 1931-es *Szép új világ* vagy az 1997-es *Gattaca* című film disztopikus vízióiból ismerünk? [54] [55] A genetikai átalakítás ötletére van társadalmi kereslet; a disztópiának szánt film előzetesének bemutatását követően számosan érdeklődtek, hol érhetőek el a filmben bemutatott átalakítási lehetőségek.

digitális ultrakapitalizmus

Az utóbbi évtizedek technológiai úgyszólván mindent átalakítanak az otthontól az emberi személyiség pszichikai és fiziológia struktúrájáig, ám van egy

kivétel: a kései modernitás digitális ultrakapitalizmusa. A transz- és poszthumanizmus az emberi autonómia kiteljesítését ebben a közegben képzelel el. Az autonómia tartalma a fogyasztó választási szabadságának maximalizálása – ennek határa kizárólag a fizetőképes kereslet. Amikor a fentebb idézet transzhumanista kiskaté a halál elkerülését ígérő lefagyasztás, a *kronika* módozatait ismerteti, fontosnak tartja megemlíteni, hogy a delikvensnek körültekintően rendeznie kell pénzügyeit – és hát persze magát a műveletet elvégző műintézmény is profitorientált vállalkozás. A vallási inspirációktól fűtött, vallási képzeteket és elvárásokat magába olvasztó posztmodern technológiai képzelet teremtette, emberfeletti lényekkel benépesített digitális éden

kapitalista mennyország, amelyben a jézusi mondás fordítottja érvényes. A Mester annak idején azt mondta, hogy könnyebb a tevének átmennie a tű fölé, mint a gazdagnak bejutnia a mennyeknek országába. A poszthumanista paradicsommal éppen fordított a helyzet: akinek nincs kellő fedezet a bankszámláján, azt bizony eltanácsolják a lángpallosú biztonsági őrök.

Az írás a *Tanácsstalan Köztársaság* című vitaest-sorozat 2018. június 7-én elhangzott előadás jelentősen bővített változata.

1. Kína technológiai fejlődésével könyvtárnyi mű foglalkozik. Például: Joel Mokyr: *A gazdagság gépezete. Technológiai kreativitás és gazdasági haladás*. Fordította: Pap Mária. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 289–328; Mark Elvin: *Fejlődés és stagnálás a kínai történelemben*. Fordította: Endreffy Zoltán, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1977, 231–372; Nial Ferguson: *A Nyugat és a többiek*. Fordította: Gebula Judit. Budapest: Scolar Kiadó, 2011, 79–85, 335–344; Joseph Needham: *Science and Civilization in China. Volume 7, Part II: General Conclusions and Reflections*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ↑
2. *Mózes második könyve a zsidóknak Egyiptomból kijöveteléről*. 3:1–6, Károli Gáspár revideált fordítása. <https://szentiras.hu/KG/2M%C3%B3z3> ↑
3. Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1987, fordította: Berényi Gábor, 19, 20, 25. ↑
4. Kierkegaard-nál a vallásos az esztétikait és morálisat követő harmadik lét-stádium. Ez radikálisan más, mint a morális, s akár szemben is állhat azzal; amikor az Úr Ábrahámot saját fia feláldozására utasítja, a 'ne ölj!' parancsát írja felül. A dán filozófus a hitre vágyó, de hinni képtelen szemszögéből ábrázol: „Nem bírom megtenni a hit mozdulatát, képtelen vagyok csukott szemmel, teljes bizalommal az abszurditás szakadékaiba vetni magam, számomra ez lehetetlen, de ezzel nem dicsekszem. (...) Nem vagyok annyira kishitű, hogy ezért sírjak és jajgassak, de elég alattomos sem, hogy tagadjam: a hit sokkal magasabb rendű dolog. Egész jól elviselem, hogy így élek, boldog és elégedett vagyok, de örömöm nem a hit öröme, s azzal összehasonlítva mégsem vagyok boldog.” (Soren Kierkegaard: *Félelem és reszketés*. Fordította: Rác Péter. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986, 52.) ↑
5. „Ez a rémület belső irtózáttal teljes, s ilyent nem ébreszthet bennünk semmilyen teremtett lény, még a legfenyegetőbb, leghatalmasabb sem. (...) Amilyen irtózatossá rettentőnek tűnhet számunkra a démoni-isteni, olyan vonzó és izgató is. És a démoni-isteni előtt a legalázatosabb lemondással reszkető teremtmény ugyanakkor mindig érzi azt az ösztönzést is, hogy a démoni-isteni felé forduljon, sőt hogy azt valamiképpen birtokba is vegye. (...) És az értelmet összezavaró hatás mellett megjelenik az a hatás is, amely rabul ejti az értelmet, amely magával ragad, sajátosan elbűvöl, igen gyakran a szédülésig és kábulatig emel (...) Ezt az elemet így fogjuk nevezni: a numenben rejlő „fascinans” /Rudolf Otto: *A szent*. Fordította Bendl Júlia. Budapest: Osiris, 1997, 24, 48./ ↑
6. Martin Buber: *Én és Te*. Fordította: Bíró Dániel Budapest: Európa, 1991. ↑
7. Plasztikusan fogalmaz Németh László Hamvas Béla tudományfelfogását bírálva. Hamvas Béla 1934-es esszéjében a modern tudományt egyfajta mitológiaként definiálja ('Természettudományos mitológia'. In: *Hamvas Béla 33 esszéje*. Budapest: Bölcsész Index, 1987, 45–57.) Németh – Spenglerhez hasonlóan a Bacontól származó 'vallatás'-metaforát használva – nem a mitológia, hanem a mágia örököseként határozta meg a modern tudományt: „Igazad van, amikor a természettudomány és technika szövetségét hangsúlyozod. Ez a szövetség a természettudomány legfontosabb ismertető jele, de épp ez különbözteti meg a mitológiáktól, amelyekkel összekevered. Ha a tudomány a vallatós, a technika volt mellette a spanyolcsizmával, hüvelykszorítóval dolgozó hóhér. Technika és természettudomány szövetsége egy kényszervallatás. Amit te mítosznak nevezel: költészet, a természettudomány azonban a mágia örököse.” (Vita Hamvas Bélával. In: Németh László: *A minőség forradalma. Kisebbségben I*. Budapest: Püski, 1992. 375.) ↑
8. A boszorkányság kultúrtörténetét nyújtja, az antik előzményektől a nagy középkor végi boszorkányüldözésig, Norman Cohn: *Európa démonai. A boszorkányüldözés története*. Fordította: Ruttkay Kálmán. Budapest: Corvina, 1994. A boszorkányság történetének feminista feldolgozását adja Silvia Federici: *Caliban and the Witch*. Brooklyn:

- Autonomea, 2004, 163-243; magyarul: Kaari Utrio: *Az európai nő története*. Fordította: Pap Éva. Budapest: Corvina, 1989, 177-194. ↑
9. Lynn White Jr. nagy vitát kiváltó, 1967-es, a Science-ben megjelent írásában korunk ökológiai válságának történeti gyökereit keresi, és úgy vélekedik, hogy a kereszténység elidegenítette az embert a természettől; miután Isten a világon kívül van, a természet megszűnik tabukkal védett, szentként tisztelt szféra lenni. John Arthur Passmore vitatta White meglátását, hogy az Ádám teremtését elmesélő Biblia-részlet eleve meghatározó, az európai kereszténység embere erre hivatkozva a teremtmények ura pozícióba helyezte magát. Passmore szerint a *Teremtés Könyvének* van másik olvasata is, amelyből nem a természet fölötti technológiai uralom, hanem az ember természet iránti felelőssége következik. S valóban lehetséges a teremtéstörténet másik szöveghelyére hivatkozni, amelyből nem a dominancia isteni jóváhagyása, hanem az ember gondoskodói kötelezettsége olvasható ki: „És vevé az Úr Isten az embert, és helyezteté őt az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt.” (Teremtés könyve 2: 15). De ez nem feltétlenül cáfolja White fő állítását, hogy a nyugati középkor inkább az uralom perspektívájából értelmezte a szöveget. Erre vonatkozóan lásd: Lynn White Jr.: *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, 10 March 1967, Science, Volume 155, (Number 3767), pp. 1203-1207. A szöveg magyarul is hozzáférhető: Lynn White Jr.: *Ökológiai válságunk történeti gyökerei*. Fordította: Kiséry András. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Humánökológiai olvasókönyv. Budapest: Osiris, 2000, 27-35, illetve John Arthur Passmore: *Man's responsibility for nature: ecological problems and Western traditions*, London: Duckworth, 1974. White a középkori technológiatörténet kutatójaként egyébként több könyvben is amellet érvelt, hogy a középkori kereszténység döntő szerepet játszott a technológia pozitív társadalmi megítélésében: Lynn White Jr.: *Medieval Technology and Social Change*, Oxford: Clarendon Press, 1962, illetve Uő: *Medieval Religion and Technology*. Collected Essays, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1978. ↑
10. Az ambivalencia már az 5. századi nagy egyháztanítónál, Hippói Szent Ágostonnál is jelen van. *Isten városáról* című monumentális munkájában szétválasztja Isten Városát (civitas Dei) és az Ördög városát (civitas Diaboli), ám kifejti, hogy az e világi történelemben (saeculum) a kettő kevert entitásként (civitas permixta) létezik. Lásd: Peter Brown: *Szent Ágoston élete*. Fordította: Sággy Marianne. Budapest: Osiris, 2003; Kovács Gábor: *Hívő vagy alattvaló. Egyén és hatalom viszonya Aurelius Augustinus filozófiájában*. Veritas: 3 pp. 6-19, p. (1993) ↑
11. L. A. J. Gurevics: *A középkori népi kultúra*. Fordította: Kövér György, F. Nagy Géza. Budapest: Gondolat, 1987. ↑
12. Ez a gondolat is Szent Ágostonra megy vissza, aki a rosszat a jó hiányaként definiálta. A szenvedés és a rossz nyilvánvaló létezését magyarázó teodíceájában úgy érvel, hogy a világ egészének harmóniájában a rossznak ugyanúgy megvan a maga funkciója, ahogyan egy fekete folt a megfelelő helyen nem rontja, hanem kiteljesíti egy kép harmóniáját ↑
13. David Noble témánk szempontjából alapvető, és a technológia és a vallás viszonyával foglalkozó szakirodalomban sűrűn hivatkozott könyvében a kereszténységnek a technológia megítélésében a 10. század környékén bekövetkezett fordulatát alapvető fontosságúnak látja; úgy véli, hogy a modern technológiai civilizáció megteremtése a keresztény gyökerű euro-atlanti kultúrkörben e nélkül nem következett volna be: David Noble: *The Religion of Technology. The Divinity of Man and the Spirit of Invention*. New York: Alfred A. Knopf, 1998. ↑
14. A sokat idézett, a millenarista gondolkodás számára alapvető szöveghelyen Krisztus ezeréves királysága szorosan összekapcsolódik az ezt követő, Isten és a Sátán seregei közötti kozmikus összecsapás, illetve az emberi történelmet lezáró utolsó ítélet gondolatával. (*Jelenések könyve*, Károli Gáspár revideált fordítása, 20:1-16 -21: 1-7) ↑
15. „Ebből fakadt az egyének számára az *öszönzés*, hogy kegyelmi állapotukat életvezetésükben *módszeresen ellenőrizték*, s hogy ezáltal életvezetésüket *aszketikussá* tegyék. Ez az aszketikus életvezetés (...) egész létüknek Isten akarata szerint történt *raciónalis* átalakítását jelentette. (...) A túlvilágot figyelembe vevő, de az e világon belüli életvezetésnek ilyen racionalizálása az aszketikus protestantizmus hivatásfelfogásának hatása volt. A keresztény aszkézis, mely a világból kezdetben a magányosságba menekült, már a kolostorból – ha a világról lemondott – uralta egyházilag a világot. De ezenközben a köznapi világot meghagyta a maga természetadta eredetiségében. Most belépett az élet piacterére, becsukta maga mögött a kolostor ajtaját, s hozzákezdett ahhoz, hogy módszerével átítassa a világ *köznapi* életét, hogy racionális életet alakítson ki a *világban* – azonban *nem* ezét a világét és nem ezért a világért. (Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Somlai Péter fordítása. In: Uő: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Budapest: Gondolat, 1982. 229-230.) ↑
16. Az óra mint átfogó, a kora újkori kozmológia, gazdaság- és társadalom- és politikaelmélet területére kiterjedő

- metafora problémáját alaposan tárgyalja Otto Mayr: *Authority, Liberty and Automatic Machinery in Early Modern Europe*. Baltimore and London: The John Hopkins Univ. Press, 1986. ↑
17. David Noble i. m. 57-67. ↑
18. David Noble i. m. 65. ↑
19. Max Weber: 'A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme'. Somlai Péter fordítása. In: Uő: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*, 287. ↑
20. Webernél varázstanítás, racionalizáció és vallás bonyolult viszonyban vannak. A racionalizáció – amely maga is többértelmű – a vallási szférán belül kezdődik a korai modernitás puritán szektáiban, amelyek megtagadják a katolicizmus 'szakramentális mágiáját'. A pap által birtokolt kegyelmi eszközök használatát – gyóntatás, áldoztatás, feloldozás – a puritán mágikus-pogány praktikaként utasítja el. Weber ugyan azt mondja, hogy a kálvinizmus befejezi a világ varázstanítását, ám ez csak a kereszténység korábbi formájának, nem pedig magának az istenhitnek az elvetését jelenti. A puritán felfogás ugyanis az életvitel egészének racionalizálását szegezi szembe a katolikus gyakorlattal: „(...) ez volt az abszolút döntő elem a katolicizmussal szemben. Itt ért véget a *világ varázstól való feloldása*, ez a nagy vallástörténeti folyamat, amelyet az ókori zsidó próféták indítottak el a hellenisztikus tudományos gondolkodással egyesülve, s amely az üdvkeresés összes *mágikus* eszközét, mint babonát és vétket támadta. Az igaz puritán még a vallásos temetkezési szertartások nyomát is eltüntette, amikor énekszó nélkül, hangtalanul temette el hozzátartozóit, csak azért, nehogy a „szuperstíció”, a babonáság, a mágikus-szakramentális üdvözülésbe vetett bizalom bűnébe essen. Hasztalan nemcsak bármiféle mágikus, de minden más eszközzel is kegyelemért folyamodnia annak, akitől ezt Isten megtagadta.” (Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Somlai Péter fordítása. In: Uő: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*, 133-134) Szelényi Iván ezt így látja: „(...) a világ varázstanításának elmélete a világ racionalizációjának, az emberi létre gyakorolt hatásának egyik legösszetettebb elemzése. A varázstanítás tágasabb fogalom, mint a modernizáció, a gazdaság és a szervezet problémáin túlmutatóan írja le a modernitás drámáját, s a modernitás „kulturális kritikáját” nyújtja. Túl tudjuk-e élni az ész elviselhetetlen világosságát valamiféle mágia nélkül? Hadd idézzem ismét Schluchter Weber-interpretációját: *„A világ varázstól való megfosztása nyilvánvalóan létrehozta újraelvarázsolásának szükségletét.”* (2009. 12.). (...) Weber nem volt biztos abban, hogy kész-e a 'varázskertet' feladni a ráció hidegségéért. (...) Összefoglalva: a varázstanítást generikus fogalomnak tekintem, amelyhez képest a racionalizáció szűkösebb fogalom, nem tudja átfogni az emberi lét teljes komplexitását (annak gazdasági, kulturális, politikai összetevőit). A varázstanítás elméletével Weber a modern emberi lét nyomorúságát próbálta a lehető legösszetettebben megragadni, ennyiben a problematikája hasonló Marx elidegenedés-, illetve Lukács eldologiasodás-elméletéhez.” (Szelényi Iván: *Varázstanítás – Jegyzetek Max Weber modernitáselméletéhez*. Holmi, 2014, november, <https://www.holmi.org/2014/11/szelenyi-ivan-varazstanitas---jegyzetek-max-weber-modernitaselmoletehez> ↑
21. Jason Ā. Josephson-Storm: *The Myth of Disenchantment. Magic, Modernity and the Birth of the Human Sciences*. Chicag&London: The Univerity of Chicago Press, 2017. ↑
22. Az Inference című vallástudományi szemle-folyóiratban megjelent vita elérhető az interneten: <https://inference-review.com/article/dialectics-of-darkness> ↑
23. Max Weber: *A tudomány mint hivatás*. Fordította: Józsa Péter. In: Max Weber: *Állam, politika, tudomány*. Tanulmányok. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970, 137-138. ↑
24. Uo. 138. ↑
25. Peter L. Berger: *The Sacred Canopy: Elements of Sociological Theory of Religion*. Garden City, NY: Doubleday and Co., 1967. Ebben a könyvben Berger még amellettt érvel, hogy a szekularizáció úgyszólván bele volt kódolva a zsidó-keresztény vallásosságba. Ezzel a nézettel a szekularizációs narrative zászlóvivőjének számított. Ezt követte aztán valamikor az ezredforduló környékén a radikális váltás. ↑
26. Peter L. Berger: *The Many Altars of Modernity. Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Boston-Berlin: De Gruyter, 2014, 19-20-21 (Saját fordításom K.G.) ↑
27. Bronislaw Szerszynski: *Nature, Technology and the Sacred*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005. ↑

28. Jason Ā. Josephson-Storm i. m. 22. ↑
29. Ernest Gellner, *Spectacles and Predicaments: Essays in Social Theory*. New York: Cambridge University Press, 1979), 61– 64. Idézi Jason Ā. Josephson-Storm i. m. 35. (Saját fordításom KG.) ↑
30. Neil Postman: *Technopoly. The Surrender of Culture to Technology*. New York: A Division of Random House, Inc., 1993 ↑
31. Edward Bellamy: *Looking backward*. http://www.sfu.ca/~poitras/bellamy_looking-backward_1898.pdf 119–120. (Saját fordításom KG.) Bellamy könyvének elemzésre vonatkozóan lásd John F. Kasson: *Civilizing the Machine. Technology and Republican Values in Amerika 1776–1900*, New York: 1976, 191–202, illetve: Lewis Mumford: *The Story of Utopias*. London–Calcutta–Sydney: George G. Harrap & Co. Ltd., 1923, 160–169. ↑
32. Edward Bellamy: *Equality*. <https://www.biblioteca.org.ar/libros/167163.pdf> 230. (Saját fordításom KG.) ↑
33. David E. Nye: *America as Second Creation. Technology and Narratives of New Beginnings*, Cambridge, Massachusetts–London, England: The MIT Press 2003. ↑
34. David F. Noble i. m. 125–130. ↑
35. Uo. 139. ↑
36. Uo. 137. ↑
37. Jason Ā. Josephson-Storm i. m. 23–37; Danièle Hervieu-Léger : Present-Day Emotional Renewals: The End of Secularization or the End of Religion? In: William H. Swatos, Jr. (Ed): *A Future for Religion?* Newbury Park–London–New Delhi: Sage Publications, 1993. 129–148. A téma magyar vonatkozásához lásd: Kamarás István: Új vallási jelenségek Magyarországon: globalizáció és helyi sajátosságok. 2000, 2001, május, 8–20. ↑
38. David E. Nye: *American technological sublime*. Cambridge, MA: MIT Press, 1994. ↑
39. A fenséges problémája erősen foglalkoztatja a 18. század gondolkodóit: a fogalom elemzésének nagy teret például szentel Edmund Burke és Immanuel Kant – a korabeli amerikai elit Burke munkásságát jól ismeri. ↑
40. Leo Marx: *The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America*, New York: Oxford University Press, 1964. A könyv egy részlete magyar fordításban a *Liget*ben is megjelent: http://epa.uz.ua/01300/01348/00057/07_03_16.html ↑
41. David E. Nye: *American technological sublime*, 28. ↑
42. Erről részletesen írtam: ‘A hatalom művészete vagy birodalmi vallás? A bolsevik világmodell.’ In: Kovács Gábor: *Az utolsó kísértés – változatok a hatalomra*. Budapest: Liget, 2008, 7–24 ↑
43. Nicholas Goodrick-Clarke: *A náciizmus okkult gyökerei*. Fordította: Vinczvári László. Budapest: Nemzetek Európája, 2003 ↑
44. Az alábbiakban a technológiai transz- és poszthumanizmusról lesz szó, amelyet, időben lényegesen megelőzve azt, ott van a filozófiai. A gondolkörnek igen nagy irodalma van, a közelmúltban megjelent egy, a témát áttekintő magyar kötet is: Horváth Márk–Lovász Ádám–Nemes Z. Mária: *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*. Budapest: Prae Kiadó, 2019. ↑
45. Wolfgang Schivelbusch: *A vasúti utazás története: a tér és az idő iparosodása a 19. században*. Fordította: Laczházi Gyula. Budapest: Napvilág, 2008. ↑
46. Joel Dinerstein: Technology and Its Discontents: On the Verge of the Posthuman. *American Quarterly*, Volume 58, Number 3, September 2006, pp. 569–595 <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Dinnerstein-Tech-and-its-discontents.pdf>, 588–589. ↑
47. Nick Bostrom: *The Transhumanist FAQ. A General Introduction, Version 2.1 (2003)* <https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf> 5. (Saját fordításom K. G.) ↑

48. Erre vonatkozóan lásd: J. Benjamin Hurlbut-Hava Tirosh-Samuelson (eds.): *Perfecting Human Futures*. Transhuman Visions and Technological Imaginations. Wiesbaden: Springer VS, 2016. ↑
49. Thorsten Moos: Reduced Heritage: How Transhumanism Secularizes and Desecularizes Religious Visions In: J. Benjamin Hurlbut-Hava Tirosh-Samuelson (eds.) *Perfecting Human Futures*, 161. ↑
50. Hava Tirosh-Samuelson and J. Benjamin Hurlbut: Introduction: Technology, Utopianism and Eschatology. In: J. Benjamin Hurlbut-Hava Tirosh-Samuelson (eds.) *Perfecting Human Futures*, 161. ↑
51. <http://www.zoltanistvan.com/TranshumanistParty.html>
52. <https://www.metazin.hu/index.php/item/3407-tudomanyos-transzhuman-miszticizmus> ↑
53. https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Kurzweil
54. <https://su.org/about>
55. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gattaca> ↑
kép | Richard Pousette-Dart művei, wikiart.org